

HET INTERBELLUM

Dossier voor het 5e en 6e middelbaar

Educatieve Dienst

Koninklijk Museum van het
Leger en de Krijgsgeschiedenis

War
Heritage
Institute

Inhoudstabel

Inlichtingenfiche	3
De plaats en de collecties	3
De filosofie achter de tentoonstelling	3
Hulp bij het bezoek	5
Het parcours en de verschillende thema's	5
Hoe dit dossier te gebruiken	6
Praktische inlichtingen	6
Specifieke doelstellingen voor het onderwijs	8
Plan	9
Vóór het bezoek	10
Voorbereiding in de klas	10
De verschillende zalen	12
Inleiding	12
De Russische Revolutie	15
Europa na Versailles	17
België vóór 1936	21
De totalitaire regimes	26
België vanaf 1936	35
Tijdens het bezoek	39
Inleiding	39
De Russische Revolutie	40
Europa na Versailles	41
België vóór 1936	43
De totalitaire regimes	45
België vanaf 1936	50
Activiteitenfiches	51
Activiteitenfiche nr 1	51
Activiteitenfiche nr 2	52
Activiteitenfiche nr 3	53
Activiteitenfiche nr 4	55
Activiteitenfiche nr 5	57
Activiteitenfiche nr 6	61
Activiteitenfiches (oplossing)	63
Na het bezoek	76
Glossarium	85
Bibliografie	87
Het pedagogische aanbod van het WHI	89

Inlichtingenfiche

Doelstellingen van het dossier

De plaats en de collecties: De Bordiauhal

De tentoonstelling over het interbellum werd in de Bordiauhal opgesteld. Gédéon Bordiau is een Belgische architect die in 1832 in Nijvel werd geboren. In 1880 vraagt koning Leopold II hem op het voormalige oefenplein van de burgerwacht paviljoenen voor wereldtentoonstellingen en handelsbeurzen te bouwen. Hij voorziet twee gebouwen verbonden door een half rond en een arcade.

Bordiauhal

Een grote hal van ijzer en glas van ongeveer 300 m loopt achter het half rond door. Om de doorkijk van de Wetstraat naar de nieuw getrokken Tervurenlaan te bewaren, zal later het middendeel van de hal worden afgebroken. In 1880, voor de eerste tentoonstelling die de vijftigste verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid viert, zijn de werken nog niet afgerond. De twee symmetrische paleizen zijn gebouwd, maar het bovenste deel van het half rond en de arcade zijn van hout en pleisterwerk opgetrokken. Tussen 1880 en 1905 lopen de werken voort, maar Bordiau sterft voor de afhandeling ervan. De drieledige triomfboog wordt in 1905 door de Franse architect Charles Girault gebouwd. Bordiaus naam wordt aan het enige overgebleven originele gebouw gegeven. In 1946 was één van beide gebouwen inderdaad afgebrand en in 1958 door een modern bouwwerk vervangen. De hal verenigt traditie en moderniteit op harmonieuze wijze en gebruikt daarvoor bouwmaterialen zoals metaal, glas en steen.

De filosofie achter de tentoonstelling

Omdat het ministerie van Landsverdediging veel belang aan herinneringswerk hecht en jongeren bewust wenst te maken van hun Europese verleden, werd het bereid gevonden geld uit te trekken voor een project met betrekking tot de voorstelling van het interbellum en de Tweede Wereldoorlog. Anderzijds is het ook zo dat de uitbeelding van de Tweede Wereldoorlog heel wat voorbereiding vergt indien

Bordiau-
hal

meer dan een saaie opsomming van veldslagen wordt verlangd. Door de loutere omvang van de werkzaamheden én wegens het financiële kostenplaatje werd het project dus in verschillende fases opgedeeld.

Voor de realisatie van dit project kon het Museum ook rekenen op de steun van de Regie der Gebouwen, die werken uitvoerde in de Bordaauhal, en op subsidies van de Nationale Loterij. Van meet af aan heeft de wetenschappelijke ploeg van het Museum voor een veelomvattende visie van de geschiedenis geopteerd, waarbij eveneens aandacht wordt besteed aan de gevolgen van de oorlog voor de burgerbevolking of aan diverse facetten van de militaire geschiedenis zoals propaganda, ziekte, dood, enz. Vrouwen hebben dan ook, net zo goed als mannen, hun plaats in het parcours gekregen.

De uitwerking van een nieuwe museale opstelling moet met twee essentiële elementen rekening houden: de wetenschappelijke correctheid en de collecties van het museum. Het vertrekpunt is de – theoretische – schets van een omloop die zowel historische feiten als uitzonderlijke collectiestukken voor het voetlicht moet brengen.

De meer dan 1.000 voorwerpen die onze collectie rijk is, stellen ons in staat om het vaak complexe verhaal van het interbellum en de Tweede Wereldoorlog op een (visueel) toegankelijke manier te ontsluiten voor een breed publiek. Alle tentoongestelde objecten, op enkele bruiklenen na, maken deel uit van de buitengewone collectie die het WHI/Koninklijk Legermuseum bezit. Elk voorwerp vertelt een verhaal, waardoor het verleden telkens op een specifieke manier kan worden benaderd. Precies die rijkdom aan voorwerpen en verhalen verleent deze nieuwe permanente opstelling een culturele en educatieve meerwaarde, niet in het minst door aan te tonen dat we onze huidige democratische waarden allerminst als een definitieve verworvenheid mogen beschouwen.

Hulp bij het bezoek

Het parcours en de verschillende thema's

Het parcours *Interbellum* plaatst de evenementen van de jaren 1918 tot 1938 in een internationale context, met speciale aandacht voor België. De tentoonstelling heeft ook aandacht voor de Tweede Wereldoorlog, maar dat thema wordt in een apart pedagogisch dossier behandeld. Het parcours bespreekt de evenementen die zich tussen het einde van de Eerste Wereldoorlog en het begin van de Tweede hebben voorgedaan. In een eerste ruimte introduceren we de thematiek die op de twee verdiepingen van de Bordiauhal aan bod komt. Dit gebeurt aan de hand van vier vitrines die niet enkel het Interbellum maar ook het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog symboliseren. Een grote vitrine over de *Russische revolutie* verwijst vervolgens naar de ontmanteling van het Tsarenrijk, waarna de zone *Europa na Versailles* aantoont hoe de kaart van Europa grondig wordt hertekend. De volgende ruimte, *België vóór 1936. Een ingeslapen democratie?*, illustreert België, een samenleving die aan de vooravond van de jaren '20 nog steeds de sporen van de Eerste Wereldoorlog draagt (heropbouw, herstelling, bezetting) en een nieuw conflict tracht af te wenden (vestingnetwerken, grenseenheden). De twee volgende zalen, *De totalitaire regimes* en *Democratie versus totalitarisme?*, komen terug op het ontstaan van het totalitarisme in Duitsland, Italië en de USSR. De volgende ruimte, *België vanaf 1936. Een land onder spanning*, toont de Belgische maatschappij in het midden van de jaren '30, wanneer uiterst rechts komt opzetten en de oorlogsdreiging zich duidelijker aftekent. *De oorlog in beeld* biedt enkele bijzondere en vaak onbekende blikken op de voorbereiding, uitvoering en de gevolgen van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

Het parcours werd zowel chronologisch als thematisch opgebouwd en stelt een evenwichtige afwisseling voor van traditionele tentoonstellingsmethodes (met objecten of documenten) en diorama's. Deze diorama's zijn aantrekkelijke en gediversifieerde elementen die de evenementen tastbaar voorstellen, mét de nodige aandacht voor historische accuratesse. De audiovisuele montages vervolledigen een verhaal dat aan de hand van Belgische en buitenlandse collecties rijkelijk wordt geïllustreerd. Teksten van verschillende lengtes bestaan uit drie leesniveaus. Een inleidende tekst maakt het mogelijk de zaal te begrijpen en te situeren; thematische teksten verschaffen een transversale lectuur en korte beschrijvingen identificeren de collectiestukken. De teksten en de iconografische documenten geven de bezoeker een historisch leesplan en presenteren de elementen die de vorming van een persoonlijke opinie mogelijk maken.

Hoe dit dossier te gebruiken?

Dit dossier bevat drie hoofdonderdelen die met de drie fasen van een bezoek overeenstemmen. Een eerste deel **Voor het bezoek** is bedoeld om het bezoek in de klas voor te bereiden, aan de hand van vragen over het interbellum en de familiegeschiedenis voor de leerlingen. Dit deel bevat ook alle teksten die op de panelen in het Museum voorkomen.

Het tweede deel **Tijdens het bezoek** betreft het bezoek als dusdanig. Denkplaatjes reiken thematische informatie aan die de leerlingen kunnen gebruiken bij het beantwoorden van de vragen. In de **Activiteitenfiches** worden vragen (en antwoorden) samengebracht. Deze vragen doen een beroep op kennen en kunnen: kaartlezen, ontcijferen van een affiche of een foto, het begrijpen van een document, enz.

Het derde deel **Na het Bezoek** stelt een uitdieping van sommige thema's voor en is bestemd voor gebruik in de klas na het bezoek. De actualiteit kan aan de gebeurtenissen van het interbellum worden gelinkt.

In bijlage vindt u een **glossarium** dat moeilijke termen verduidelijkt, evenals een korte **bibliografie** over het interbellum.

Praktische inlichtingen

Sluitingsdagen: het Museum is elke maandag gesloten, evenals op 1/01, 1/05, 1/11, 25/12.

Inkopprijzen en tarieven voor geleide bezoeken: www.legermuseum.be (rubriek: 'uw bezoek')

Een geleid bezoek duurt 1u30 voor een groep van maximum 15 leerlingen. De reservatie dient minstens drie weken op voorhand te gebeuren, via de educatieve dienst: reservatie@whi.be

Contact educatieve dienst: 02/ 737 78 07 of sandra.verhulst@whi.be

Bereikbaarheid

Bus: Halte Merode: 22, 27, 80, 61

Halte Schuman: 12, 21, 22, 36, 60, 79

Tram: Halte Merode: 81

Metro: Halte Merode of Schuman: lijn 1 en 5

Alle haltes liggen op ongeveer 10 minuten wandelen van het Museum.

Meer info: www.stib-mivb.be

Trein: Stations Schuman of Merode of verbinding met de metro vanuit het Centraal Station.

Meer info: www.belgianrail.be

Parkings: - op de esplanade van het Jubelpark (gratis, maar kan bij organisatie van bepaalde evenementen gesloten zijn)

- Jubelpark (ondergronds/betalend) Menapiërsstraat 18 te 1040 Etterbeek

Fiets: fietspad rond het volledige Jubelpark, toegang tot het park mogelijk met de fiets.

Als u niet naar het Museum komt, komt het Museum naar u!

Nodig de geschiedenis uit in je school of gemeente!

We beschikken over zes reizende tentoonstellingen rond verschillende onderwerpen die u kunt uitlenen (verzekering, transport en opstellen in de prijs inbegrepen). Wij komen dan de tentoonstelling van uw keuze opbouwen.

Interbellum

De tentoonstelling interbellum 1919 - 1939 beschrijft de gebeurtenissen en omstandigheden die de vrede en de vrijheid op het spel zetten tijdens deze periode. Van de ondertekening van de Wapenstilstand op 11 november 1918 tot de Duitse invasie van Polen in september 1939: de weg naar een nieuwe wereldbrand voert langs de grote economische depressie, de opkomst van het nationalisme, de doorbraak van totalitaire ideologieën en van autoritaire regimes in verschillende Europese landen.

Boek één van onze tentoonstellingen

Naargelang de tentoonstelling kunt u ook beroep doen op onze ervaren gidsen die op een interactieve manier groepen door de tentoonstelling begeleiden. Wilt u ook een van de tentoonstellingen in uw school of bij u in de buurt, aarzel dan niet om ons te contacteren!

Voor info en reservatie: 02 737 78 23 of herinnering@whi.be

Specifieke doelstellingen voor het onderwijs

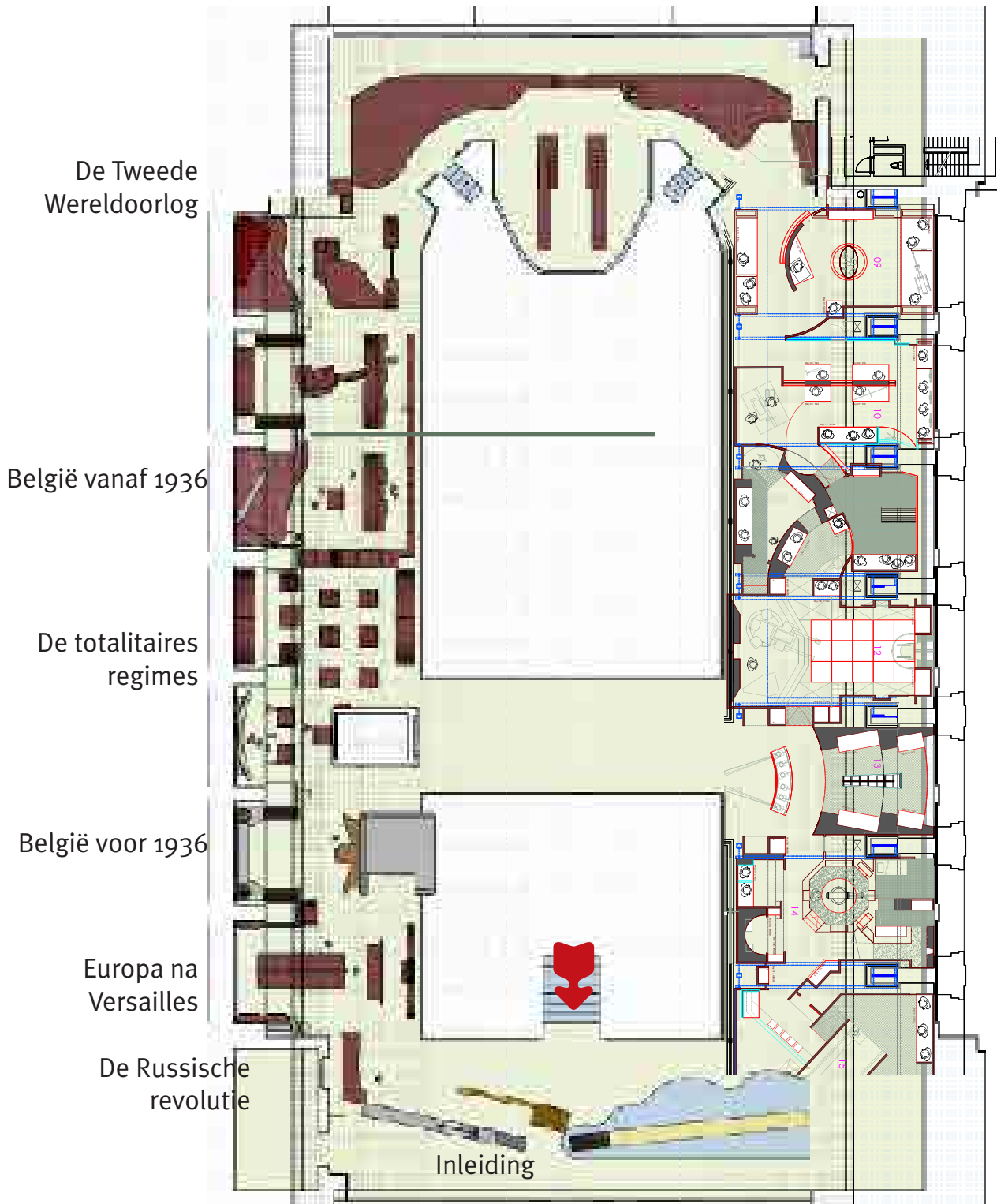
Het dossier beantwoordt aan de volgende vakoverschrijdende eindtermen:

Stam (ET 1, 11, 13, 14, 17)

Contexten 5 (ET 7, 9, 10, 13), 7 (ET 4, 5, 7)

Leren leren 3^e graad (ET 1, 3, 5, 6, 10)

Plan 2de verdieping

Vóór het bezoek

Bordiauhal

Vorbereiding in de klas

Een beetje historiografie: het interbellum afbakenen

De woorden die voor het afbakenen van deze periode worden gebruikt, lijken cruciaal en moeten voor het bezoek in de klas worden besproken. Er dient eerst en vooral te worden opgemerkt dat de term “interbellum” uiteraard pas achteraf werd gebruikt; na de Eerste Wereldoorlog wist niemand dat er een tweede zou volgen. Het gaat dus om een definitie die de

historici later hebben geformuleerd.

De impact van de woordkeuze mag niet worden onderschat. Een historische periode aan de hand van haar begin- en eindpunt definiëren, zegt niets over de eigenlijke aard van de periode in kwestie. De periode tussen 1918 en 1940 is geen loutere overgangsfase, maar een cruciale tijdsspanne in de Europese geschiedenis.

De leerlingen en de oorlog

We stellen u voor aan de leerlingen te vragen bij hun familieleden oorlogsherinneringen te gaan sprokkelen, om te weten te komen hoe de bevolking in de oorlog wordt meegesleurd. De leerlingen kunnen zich ook op de actualiteit baseren om na te gaan of er een verschil bestaat tussen de oorlogen van de 20e eeuw en die van vandaag. Het doel is duidelijk te maken dat oorlog niet enkel een militaire aangelegenheid is, maar ook het leven van de mensen overhoop haalt (verplaatsing van de bevolking, bombardementen op steden, economische ellende,...). Na het bezoek is het misschien nuttig een brug te slaan tussen de elementen die tijdens de voorbereiding naar voren kwamen en de aspecten die in de tentoonstelling aan bod komen.

Ten slotte is het ook interessant de leerlingen te doen nadenken over het verschil tussen een wereldoorlog en een “gewone” oorlog (geografische spreiding, intensiteit, ideologie,...).

De sporen die de oorlog in onze omgeving heeft nagelaten

België telt talloze “herdenkingsplaatsen” met betrekking tot de twee wereldoorlogen (overblijfselen, begraafplaatsen, monumenten, herdenkingsplaten,... maar ook het “collectieve geheugen” van de streek). Het is interessant uw leerlingen te bevragen over de herdenkingsplaatsen in de buurt van uw school: waarvoor staan ze, welke feiten herdenken ze?

Om u bij deze oefening te helpen, kunt u het dossier “Als stenen konden spreken” downloaden (webstek van het Museum www.klm-mra.be, rubriek Uw bezoek/ “Educatief”, vervolgens “Pedagogische dossiers”).

Paneelteksten

Om u in staat te stellen het bezoek voor te bereiden, geven we hier de meeste teksten mee die in het Museum in de zalen staan opgesteld. We hebben voor een opdeling per zaal gekozen, zoals die ook in het Museum voorkomt. U hoeft niet alle teksten te lezen, maar ze zullen u wel op weg helpen door de verschillende zones en uw bezoek vlotter laten verlopen.

Vóór het bezoek

Inleiding

Lederen kunstarm voor een oud-strijder, uitgerust met beweegbare metalen scharnieren, Ierland, 1920

Jaren '20

Dit bijzondere voorwerp is ontwikkeld door ingenieur Alexander Pringle en dokter Thomas Kirk. Vanaf 1917 werken zij in Ierland aan een nieuwe generatie van technische protheses, op maat gemaakt voor soldaten die door het oorlogsgeweld een ledemaat waren verloren. Ook in België, waar duizenden soldaten verminkt van het front terugkomen, verschijnen protheses in het straatbeeld.

Dit object illustreert een van de meest zichtbare gevolgen van de oorlog. Verwoeste steden en landschappen, nieuwe begraafplaatsen, talloze gedenktekens en pas opgerichte musea herinneren eveneens fysiek aan de voorbije gruwel. Veel trauma's blijven echter onderhuids. Tijdens de jaren 1920 zijn de gevolgen van de oorlog ook op andere vlakken sterk voelbaar in België en Europa: politiek, economisch, cultureel, sociaal en militair beleid... worden alle beïnvloed door de erfenis van de Eerste Wereldoorlog.

Jaren'30

Deze kerstversiering bestaat onder meer uit twee kerstballen met beeltenis van Adolf Hitler. Vanaf 1933 voeren de nazi's een verregaande Gleichschaltung of nazificatie van de Duitse samenleving door. Zelfs Kerstmis moet er bij de meest overtuigde nazi's aan geloven en maakt plaats voor een mix van Germaanse en christelijke elementen. De meest populaire christelijke feestdag, rond de geboorte van de Joodse figuur Jezus, strookt namelijk niet met de racistische

Nazistische kerstversiering of zogenaamde Julschmuck, Duitsland, ca. 1943

nazi-leer. Dit ensemble illustreert het extreme karakter van de nazi-ideologie: alles wat niet in dit wereldbeeld past, wordt aangepast of geweerd. Tijdens het Interbellum wordt de democratie steeds meer uitgedaagd door alternatieve politieke ideeën en samenlevingsvormen. Communisme, fascisme, nazisme... monden uit in totalitaire staten en laten traditioneel België en Europa op hun grondvesten daveren. Een nieuwe Europese burgeroorlog loert om de hoek...

Jaren '39-'40

Deze draagbare, elektromechanische codeermachine werd in 1918 uitgevonden door de Duitse ingenieur Arthur Scherbius en kende aanvankelijk een commercieel gebruik. De machine garandeert snelheid, onfeilbaarheid en veiligheid tijdens het coderen van telegrammen. De Enigma wordt al snel op militair vlak ingezet en groeit in 1939 uit tot een sluitsteen van de Duitse Blitzkrieg-strategie. Het breken van de Enigmacode vormt tijdens de oorlog een ware uitdaging voor de geallieerden.

Codeertoestel Enigma met drie tandwielen, Duitsland, 1935-1939

Dit object illustreert de technologische vernieuwing die de Tweede Wereldoorlog met zich meebrengt. De wijze waarop en de middelen waarmee de oorlog vanaf 1939 wordt uitgevochten, zijn ongezien. Wanneer België in mei 1940 in het conflict wordt meegesleurd, maakt het voor het eerst ook echt kennis met een gloednieuwe manier van oorlogsvoering. Na amper achttien dagen van strijd valt het land in Duitse handen en begint een periode van vier harde bezettingsjaren.

Jaren '40-'44

In 1942 ontvlucht aalmoezenier Clement Boone, gezocht door Duitse politiediensten, het bezette België. Via een ontsnappingslijn komt hij in Groot-Brittannië terecht en wordt er even later *squadron leader* bij de *Royal Air Force*. Padre Boone beleeft er

het dagelijkse leven van de Belgische *RAF airmen* van dichtbij. Met dit draagbare mini-altaar kan hij overal misvieringen opvoeren en zo de Belgische vliegeniers van geestelijke steun voorzien.

Dit object illustreert de zoektocht naar hoop en houvast tijdens bange oorlogsdagen. Niemand ontsnapt aan de alomtegenwoordigheid van de oorlog. Het grootste deel van het Europese continent wordt vanaf 1939-1940 bezet of zelfs geannexeerd door nazi-Duitsland en zijn bondgenoten. De spanningen lopen overal hoog op. De eerste grote bevrijdingsoffensieven die uitbreken in 1943-1944 komen dan ook geen ogenblik te vroeg.

Veldaltaar van Clement Boone, aalmoezenier bij een Belgisch eskadron van de Royal Air Force, Groot-Brittannië, 1942-1945

Vóór het bezoek

De Russische revolutie

De Russische Revolutie van oktober 1917

De ondergang van het Russische keizerrijk wordt versneld door de Eerste Wereldoorlog. In februari 1917 ziet een burgerlijke protestbeweging het licht binnen de Doema (semi-democratisch parlement opgericht in 1905). De oppositie wint veld bij de bevolking: stakingen en gewelddadige betogingen breken uit. Het leger schaart zich achter de opstandelingen: begin maart moet de tsaar aftreden en de monarchie wordt snel afgeschaft. Kerenski (een gematigde socialist) zet een voorlopige coalitieregering op, die zowel door links als door rechts wordt betwist; onder andere omwille van haar wens de oorlog verder te zetten aan de zijde van de geallieerden. In oktober 1917 maken de bolsjewieken (radicale socialisten) gebruik van de spanningen die opduiken na de gemiste putsch van de tsaristische generaal Kornilov, van de woede van de massa en van het verval van alle instellingen om, onder leiding van Lenin, een staatsgreep te plegen met als ordewoord “alle macht aan de Sovjets”. Lenin stelt een einde aan de oorlog tegen Duitsland door op 3 maart 1918 in Brest-Litovsk een afzonderlijke vrede te tekenen ten koste van enorme territoriale en economische verliezen. Hij legt een hard en repressief autocratisch regime op dat het land in

Lenin zweept de massa toe, Moskou, c.1920, © AMSAB, Gent

een burgeroorlog stort waarbij bolsjewieken, “witte” Russen, buitenlandse mogendheden en zopas onafhankelijk geworden volkeren tegenover elkaar komen te staan. In een eerste fase geeft het communistische bewind gehoor aan de eisen tot zelfbeschikking van de volkeren en er wordt een decreet over de nationaliteiten gestemd.

Uiteindelijk zullen alleen de Baltische staten en Finland de onafhankelijkheid bewaren. De overige republieken zullen in 1922 worden opgenomen in de Unie van Socialistische Sovjet Republieken.

Vóór het bezoek Europa na Versailles

Europa na Versailles. Nooit meer oorlog?

Op 11 november 1918 zwijgen de kanonnen aan het westelijke front. Leidt de wapenstilstand ook tot vrede? Komt er “nooit meer oorlog”? Het Verdrag van

Versailles, ondertekend op 28 juni 1919, is de eerste in een reeks van zeven vredesverdragen die na de Grote Oorlog wordt onderhandeld. Het duidt Duitsland als enige verantwoordelijke voor de oorlog aan. Leidt dit verdrag ook tot vrede?

De kaart van Europa wordt helemaal hertekend door de overwinnaars. Er ontstaan op die manier heel wat staten waarvan de grenzen worden betwist en waarin grote groepen van ontevreden minderheden wonen. Deze situatie ligt aan de oorsprong van verschillende oorlogen die de volgende jaren op het continent uitbreken. De “vrede van Versailles” leidt tot etnische moordpartijen en gedwongen migratie van bevolkingsgroepen. Buiten Europa speelt ook het kolonialisme daarin een rol: Arabische opstanden worden naar aloude traditie bloedig onderdrukt.

In heel Europa vormen de ruïnes van voormalige grote rijken een vruchtbare bodem voor (communistische) revoluties. Die worden vaak bevochten met contrarevolutionaire terreur. Tussen 1918 en 1923 steekt nationalisme de kop op en is Europa getuige van een reeks conflicten. De Volkenbond, een internationale organisatie die met het verdrag van Versailles wordt opgericht om een einde aan alle oorlogen te stellen, lijkt onmondig.

Het ‘zelfbeschikkingsrecht der volkeren’, het recht van elk volk om te bepalen onder welke soevereiniteit het wil vallen, vormt de hoeksteen van de naoorlogse hoop op vrede. De voordelen van de vredesverdragen lijken nochtans enkel weggelegd voor de westerse overwinnaars. Nooit meer oorlog of een gevaarlijk voorspel op decennia van onophoudelijke conflicten?

Gedwongen vernietiging van Duitse oorlogsvliegtuigen, 1919, © IWM, London

Duitsland, 1918-1923

Duitsland komt als grote verliezer uit de oorlog en dat vertaalt zich meteen in een enorme binnenlandse chaos. Ontevredenheid bij het Duitse leger en de bevolking zorgt ervoor dat nog voor de wapenstilstand de zogenaamde Novemberrevolutie uitbreekt. Keizer Wilhelm II verliest zijn troon en een nieuwe Duitse republiek, waarvan de grondwet later in de Duitse stad Weimar wordt opgesteld, ziet het levenslicht. In 1919 krijgt de nieuwe regering het steeds harder te verduren van radicaal links dat de invoering van een communistisch systeem eist. Vermits de republiek niet op een sterk regulier leger kan terugvallen, doet ze geleidelijk aan beroep op de vrijkorpsen (Freikorps), samengesteld uit vrijwilligers en gerekruteerd onder pas gedemobiliseerde soldaten. De onrust groeit wanneer op 15 januari 1919 de leiders van de communistische Spartakusbond Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht worden vermoord. In juni 1919 ondertekenen de vertegenwoordigers van Duitsland het Verdrag van Versailles. Het Verdrag komt over als een waar dictaat, eist het onderste uit de economische kan en herleidt het prestigieuze Duitse leger tot 100.000 manschappen, dus een puur defensieve Reichswehr. Het leger behoudt echter zijn autonomie en wordt een toevluchtsoord voor aanhangers van het oude regime, net als de Stahlhelm, een paramilitaire organisatie van oud-strijders die met heimwee aan de grootsheid van Duitsland terugdenken. Als reactie op het Verdrag trachten de vrijkorpsen in 1920, een jaar voor hun ontbinding, een staatsgreep tegen de republiek te plegen. De militaire nederlaag, het einde van het keizerrijk en de grote socio-economische en politieke problemen wegen vanaf de verkiezingen in 1920 zwaar door op de eerste Duitse republiek. In de loop van de volgende jaren ontaardt de situatie volledig en zorgt voor pogingen tot staatsgreep door zowel extreemlinks als extreemrechts. In november 1923 onderneemt ook Adolf Hitler, geruggensteund door een schare vroege nazi's en in samenwerking met generaal Ludendorff, een mislukte putsch om de macht over het fragiele Duitsland over te nemen...

De ontbinding van het keizerrijk Oostenrijk-Hongarije

Nieuwe naties in het oosten

Het oude Oostenrijk-Hongarije is één van de grootste verliezers van de Eerste Wereldoorlog. Met de verdragen van Saint-Germain-en-Laye en van Trianon gaan de overwinnaars van het conflict in op sommige nationalistische eisen binnen het keizerrijk. Oostenrijk (vanaf dan een republiek) en Hongarije worden onafhankelijk verklaard. Dat laatste land verliest evenwel heel wat grondgebieden waarmee nieuwe staten worden gecreëerd.

De geallieerden belonen de Tsjechen met de oprichting van Tsjecho-Slowakije, hoewel het beloofde zelfbeschikkingsrecht van volkeren op die wijze aan de Slovaken of aan Duitse, Hongaarse en Oekraïense minderheden wordt ontzegd. Servië verkrijgt de stichting van het koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen (het latere Joegoslavië). Bosniërs, Kroaten, Montenegrijnen en Slovenen leven van dan af aan onder Servische heerschappij, net zoals Albanese, Duitse en Macedonische bevolkingsgroepen. Roemenië en Polen verkrijgen de laatste flarden van het keizerrijk, maar ook daar wonen etnische minderheden.

In het oosten ziet met de onafhankelijkheidsverklaring van de Volksrepubliek Oekraïne op 20 november 1917 nog een nieuwe natie het licht. Het is het startschot voor een lange burgeroorlog, waarbij allianties tussen de Oekraïense troepen van generaal Simon Petlioera, de Polen van maarschalk Pilsudski, de Roemenen, het Rode Leger, de anarchistische troepen van landbouwer Makhno en de witte legers van generaal Denikine tot stand komen en dan weer worden ontbonden. Een tyfusedepidemie treft legers en bevolkingen. De chaos is totaal en het Oekraïense grondgebied wordt in 1921 uiteindelijk tussen Polen en Sovjet-Rusland opgedeeld.

De ontmanteling van het Russische Keizerrijk

Nationalisme in de Baltische staten

De Baltische nationalistengrijpen het jaar 1918 en de chaotische situatie waarin het Russische rijk zich bevindt aan om hun onafhankelijkheid op te eisen. In het noorden laat Finland kort na de Oktoberrevolutie in Rusland van zich horen. Generaal Mannerheim, een voormalig tsaristisch officier, verovert het land op de bolsjewisten en wordt daarin gesteund door een Duits expeditiekorps. De verovering neemt enkele maanden in beslag. Als regent sluit Mannerheim meer dan 80.000

bolsjewistische strijders in kampen op. Rusland aanvaardt de vrede en erkent de Finse onafhankelijkheid twee jaar later, in 1920.

Aan de andere kant van de Oostzee werpen Estland, Letland en Litouwen het Russische juk van zich af en worden er troepen opgeleid die de controle over de opgeëiste grondgebieden moet hernemen.

Hoewel ze het tegen zowel lokale bolsjewisten als het Rode Leger moeten opnemen, weten die drie nieuwe staten de bovenhand te halen. Ze worden gesteund door flarden van het Duitse leger, evenals door Duitse vrijkorpsen die werden opgericht om de bolsjewistische opmars in te dijken en de Duitssprekende minderheden rond de Oostzee te beschermen. Na hun onafhankelijkheid in 1919 keren de jonge Baltische landen zich van deze Duitse steun af: de Duitsers worden uit de nieuwe staten verdreven. In 1920 wordt Letland nog het slachtoffer van een Poolse invasie, waardoor het zuiden van het land twee jaar later aan Polen wordt gehecht en enkel het noorden nog onafhankelijk blijft.

Vóór het bezoek België vóór 1936

België vóór 1936. Een ingeslapen democratie?

De Eerste Wereldoorlog en de vele doden en vernielingen zorgen voor een schokeffect in België. Dit leidt tot een breed

gedragen vredeswens. Toch neemt België deel aan de bezetting van een deel van Duitsland en blijft het tot 1930 in het Rijnland aanwezig. Kritiek op een geheime militaire alliantie tussen Frankrijk en België neemt toe. België krijgt af te rekenen met ontevredenheid veroorzaakt door communisten, nationalisten of aanhangers van de Nieuwe Orde (fascisten en nazi's). Die bewegingen proberen de democratie onderuit te halen en via de stembus aan de macht te komen.

De Duitse projecten ter herbewapening verontrusten België steeds meer. Het land maakt zich zorgen over zijn toekomstige veiligheid. Discussies over de militaire verdediging van het grondgebied komen op de politieke agenda te staan.

Is België een ingeslapen democratie? Terwijl de nationale economie zich geleidelijk van het vorige conflict herstelt en er werk wordt gemaakt van de wederopbouw, wordt het land in 1931 keihard getroffen door de Grote Depressie. België staat voor onzekere tijden...

1918. België in de schaduw van de oorlog

“Aan het werk dus, Mijne Heeren! Dat God u helpe om van België een steeds eensgezind Vaderland te maken, meer en meer waardig om door zijne kinderen bemind te worden.” Op 22 november 1918, bij zijn terugkomst in

Oudstrijders, Brussel, 1919, © WHI, Brussel

Brussel, spreekt koning Albert tijdens zijn troonrede het parlement vol vuur toe. Zijn koninklijke boodschap is echter makkelijker gezegd dan uitgevoerd in een land dat grotendeels door de oorlog is verwoest en waarvan de economie zich nabij het vriespunt bevindt. De heropbouw van het land belooft traag en duur uit te vallen. De woorden van de koning zijn politiek echter goed voorbereid: een tiental dagen voor zijn troonrede zit de vorst samen met een deel van de Belgische elite in het kasteel van Loppem. Daar worden verregaande afspraken gemaakt inzake een nieuwe sociale wetgeving, taalwetten en het toekennen van het algemeen enkelvoudig stemrecht aan mannen vanaf 21 jaar.

In 1918 wordt ook een regering van nationale eenheid opgericht die de eerste moet zijn in een reeks van toekomstige coalitieregeringen die de politieke stabiliteit in het land moet waarborgen. De traditionele katholieke dominantie wordt zo politiek gebroken ten gunste van de liberale en vooral de socialistische strekking.

De eendracht die de koning onder de Belgen beoogt, laat zich voelen in een wraakzuchtige anti-Duitse sfeer waarin het Belgisch patriottisme hoogtij viert. Van een eengemaakte herinnering aan het conflict is evenwel geen sprake: al snel botst de vaderlandsliefde met Vlaams-nationale herdenkingspraktijken en het pacifisme. Eendrachtig zijn de Belgen vooral in rouwen en lijden. De algemeen verzwakte bevolking valt makkelijk ten prooi aan ziektes als tuberculose of de Spaans Griep-pandemie die vooral in 1918-1919 toeslaat en tienduizenden slachtoffers maakt. De bevolkingsgroei vertraagt enorm.

De bezetting van het Rijnland en het Ruhrgebied

Het Verdrag van Versailles voorziet dat het Duitse leger de volledige linkeroever en een 50 kilometer brede strook op de rechteroever van de Rijn ontruimt. Belgische troepen bezetten dit gebied samen met de Fransen, de Britten en de Amerikanen

Belgische pantserauto's, Duisburg, Duitsland, 1922-1923, © WHI, Brussel

en op de Rijn patrouilleren hun flottieljes. Omwille van de hoge kostprijs en de mobilisatie van talrijke rekruten ontlokt deze actie zware kritiek bij de Belgische bevolking. De bezetting is bedoeld om een nieuwe Duitse aanval te voorkomen en het is ook een middel om de Duitse regering onder druk te zetten, want die maakt weinig aanstalten om de oorlogsschade te vergoeden. De Duitse economie is inderdaad erg verzwakt door de oorlog, wat leidt naar een ineenstorting van het monetaire systeem en een

recordinflatie. Wanneer eind december 1922 de verplichte leveringen van hout en steenkool vertraging oplopen, wendt de Franse regering dit als voorwendsel aan om met de steun van Belgische troepen het industriegebied van de Ruhr binnen te vallen en te bezetten. De lokale bevolking staat erg vijandig tegenover deze troepen en zal door de Duitse regering worden aangezet tot passief verzet; in een aantal gevallen zal dit ontaarden in sabotageacties en zelfs aanslagen. De Frans-Belgische bezettingsmacht reageert hierop door bijna 150.000 inwoners uit het Ruhrgebied te verdrijven naar het niet-bezette deel van Duitsland. Wanneer de Duitse regering wordt geconfronteerd met zware problemen in de voedselbevoorrading en in de economie (werkloosheid, hyperinflatie, enz.), erkent ze de totale mislukking van het passieve verzet, dat eind september 1923 wordt beëindigd. De Frans-Belgische troepen trekken zich in 1925 uit het Ruhrgebied terug, na de ondertekening van het Verdrag van Locarno, waarbij de westelijke grenzen van Duitsland worden erkend. Hoewel Duitsland haar oorlogsschuld (269 miljard goudmark) aan de geallieerden niet terugbetaalt, wordt de bezetting van het Rijnland in 1930 opgeheven.

De kazemat van de Vesder.

Het concept van de fortificaties tijdens het interbellum.

Het bouwwerk is een uitgestrekt fort, voorzien van een ondergrondse kazemat en een reeks bovengrondse 'blokken' (ingangsblok, blok voor de infanterie, de artillerie, de verluchting enz...) die verstopt en over het terrein verspreid zijn. De flanken worden beschermd door hindernissen. Een speciaal garnizoen forttroepen dient het bouwwerk. De Maginotlinie, die het westen van Frankrijk vanaf de Belgische grens tot aan de Middellandse Zee beschermt, is een schoolvoorbeeld van dit concept. De kleine, goed gecamoufleerde bunkers, verspreid over de defensielinies en dus moeilijk te neutraliseren door bombardementen, illustreren een ander concept. Ze worden door een veldleger verdedigd. De Siegfriedlinie in Duitsland is er een mooi voorbeeld van. De defensielijnen kunnen ook worden uitgerust met verschillende anti-tankhindernissen: greppels, drakentanden, tetraëders, Cointetelementen, mijnen, enz...

Kazemat van de Vesder

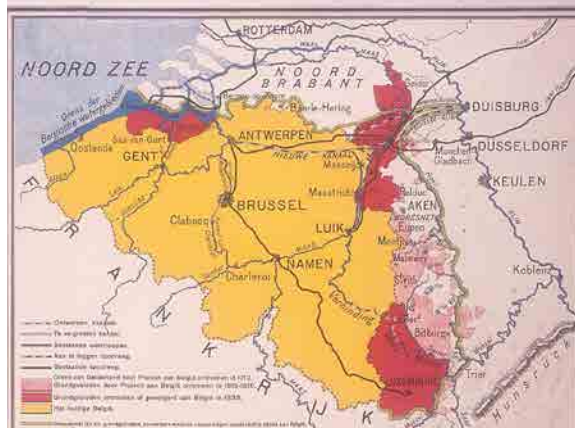
Koning Albert I

Albert, de aanvoerder van het leger, belichaamt de mythe van de Koning-Ridder. Zijn prestige straalt af op dat van België, slachtoffer én overwinnaar van de oorlog. Uit de

talrijke decoraties die de koning van andere landen ontvangt, blijkt de internationale roem die hij geniet.

Belgiës internationale ambities

Steunend op de zegevierende ‘Koning-Ridder’ Albert I en zijn leger groeit België naast martelaar ook uit tot winnaar. Het land wil zijn politiek krediet uit de voorbije oorlog territoriaal verzilveren en geeft op internationaal vlak in 1918 zijn neutraliteit op. De vredesonderhandelingen in 1919 leveren het land de kantons Eupen, Malmédy en Sankt-Vith op.

Ook Rwanda en Burundi worden het land als mandaatgebied van de Volkenbond toegekend.

Toch heerst er binnen Belgisch-nationalistische kringen teleurstelling: België weegt internationaal niet zwaar genoeg om een aanzienlijke uitbreiding van het grondgebied ten koste van Duitsland, Luxemburg en Nederland te verwezenlijken. In 1920 wordt met Frankrijk een geheim militair akkoord gesloten om mogelijk toekomstige Duitse agressie tegen te gaan.

Touchscreen

Op een touchscreen komen een aantal maatschappelijke problemen zoals dat van de oud-strijders, het algemeen enkelvoudig kiesrecht, de wederopbouw van het land, het pacifisme, de sociale wetgeving en de taalkwestie aan bod.

Een economische crisis

De ongekende economische expansie van de kapitalistische wereld na de Eerste Wereldoorlog wordt vanaf 1929 stilaan afgeremd. De spectaculaire instorting van de financiële markt tijdens de crash van de New Yorkse beurs op 24, 28 en 29 oktober (Black Thursday – Black Monday – Black Tuesday) veroorzaakt een nooit eerder geziene internationale recessie.

Door een domino-effect verspreidt de crisis zich tussen 1930 en 1932 over de hele wereld: beurzen gaan onderuit en nationale munten devalueren. Er ontstaat paniek en geld wordt massaal afgehaald, waardoor de banken in grote moeilijkheden komen en het volledige economische systeem verzwakt. Het is de Grote Depressie, een periode van enorme werkloosheid, hoge prijzen en armoede in alle lagen van de maatschappij en alle productiesectoren, die slechts met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog zal eindigen.

België wordt vanaf 1931 door de crisis getroffen. De economie draait op halve kracht.

Talrijke fabrieken sluiten de deuren, andere houden nauwelijks het hoofd boven water. In 1932 stijgt de werkloosheid boven de drempel van 20% van de actieve bevolking en treft zo'n 300.000 mensen. Door looninleveringen en stijgende fiscale druk vermindert de koopkracht aanzienlijk.

Om de effecten van de depressie af te zwakken, sturen Europese landen die over kolonies beschikken hun productie die richting uit. De regeringen, die elkaar in België tussen 1931 en 1934 opvolgen, bereiken matige resultaten. Budgettaire besparingen en loonsverminderingen kunnen de crisis niet wegwerken. Het is wachten op 1935 en een devaluatie van de munt besloten door de regering van nationale eenheid onder leiding van Paul Van Zeeland om een schuchtere economische heropleving te zien.

Een democratische crisis

Eind jaren 1920 lopen de spanningen in Europa steeds hoger op. De Grote Depressie dompelt het continent onder in een sociale en economische crisis waarop extremistische ideologieën een perfecte voedingsbodem vinden. Steeds grotere bevolkingsgroepen zien zichzelf als de grote verliezers van een vierkant draaiende economie en als slachtoffers van een politieke klasse die algemeen als corrupt wordt ervaren.

Enkele politiek-financiële schandalen worden vanaf het begin van de jaren dertig door protestbewegingen (meestal extremisten en antidemocraten) en hun persorganen uitgemolken. De geloofwaardigheid van het parlementaire systeem en de politieke elite wordt onder meer ondermijnd door schandalen bij de Belgische Boerenbond en de Belgische Bank van de Arbeid. Het zijn vooral bewonderaars van het totalitarisme in Duitsland, Italië of de Sovjet-Unie en diegenen die tegen de parlementaire democratie gekant zijn, die de kat de bel aanbinden.

De democratische crisis in België wordt versterkt door het niet erkennen van de taalidentiteit van het merendeel van de bevolking (in 1930 zegt 46% van de Belgen Nederlandstalig te zijn, tegen 40,2% Franstalig en 13,8% tweetalig). De Belgische democratie wordt door deze bedreigingen gedestabiliseerd: tussen 1923 en 1936 volgen niet minder dan negen regeringen elkaar op, terwijl de extremistische partijen en bewegingen tijdens volksbetogingen en turbulente verkiezingen veld winnen.

Vóór het bezoek

De totalitaire regimes

De totalitaire regimes

De frustraties die voortvloeien uit de Eerste Wereldoorlog vormen een gunstige voedingsbodem voor de opkomst van een nieuw type dictatoriale bestuursvormen. Linkse en rechtse varianten van totalitaire regimes zien zo het levenslicht. Ondanks duidelijke verschillen, hebben ze zeker iets gemeenschappelijk: de drang om over alle aspecten van de maatschappij ideologische controle uit te oefenen. De heersende macht laat daarbij geen enkele gelegenheid onbenut om het leven van het individu volledig te beïnvloeden.

Een eenheidspartij, opgebouwd rond de charismatische persoon van dé leider, omkadert het individu, dat wordt ingelijfd in organisaties onderworpen aan de partij. Met een voorliefde voor uniformen en parades organiseren deze regimes geregeld massabijeenkomsten. Het politieke discours, dat door propagandamachines wordt verspreid, slaat een populistische of doctrinaire toon aan en versterkt het krachtige gezag. Het regime aarzelt niet om repressieve middelen te gebruiken om de oppositie te muilkorven of een extreem militarisme uit te dragen dat tegemoet moet komen aan haar drang om te overheersen en te veroveren.

Met het nationaalsocialisme in Duitsland, het fascisme in Italië en het communisme in de USSR kent het totalitarisme zijn meest extreme vorm. Het Duitsland van Hitler en het Italië van Mussolini worden verankerd in een rechtse ideologie en steunen daarbij op een heftig nationalisme, dat in het leven wordt geroepen door ontgoochelde oud-strijders. Het nazisme onderscheidt zich door zijn rassenpolitiek, waarbij de superioriteit van het Arische ras wordt verheerlijkt terwijl de uitbuiting en zelfs de uitroeiing van “*Untermenschen*” wordt gepropageerd. Aan de linkerkant wil het communisme het individu omvormen tot een vrijwillige en onbaatzuchtige producent in de schoot van een klasseloze maatschappij. Dit programma resulteert in een terreurbewind dat wordt geleid door een geprivilegieerde elite.

De politieke doctrines

Het nazisme

BIOGRAFIE VAN ADOLF HITLER

- 20 april 1889: Adolf Hitler wordt geboren in Braunau am Inn, een klein stadje op de Oostenrijkse grens.
- 1914-1918: Korporaal in een Beiers regiment in het Duitse leger; hij raakt tweemaal gewond.
- 1919: Hitler wordt lid van de *Deutsche Arbeiterpartei* (DAP) die in 1920 de *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP –nationaal-socialistische Duitse arbeiderspartij) zal worden.
- 1921: Hitler wordt *Führer* (leider) van de NSDAP.
- 1923: Na de mislukte putsch van München, wordt hij opgesloten tot eind 1924 en hij dicteert zijn programmaboek *Mein Kampf*.
- 1932: De NSDAP verkrijgt 33,1% van de stemmen tijdens de parlementsverkiezingen, ofwel 196 zetels op 584 in de *Reichstag*.
- 1933: President von Hindenburg benoemt Hitler tot kanselier (eerste minister).
- 1934: Bij de dood van von Hindenburg wordt Hitler *Führer* en *Reichskanzler*. Hij oefent de bevoegdheden van de president en de kanselier uit.
- 1935: Hitler zet de herbewapening van Duitsland in. De “Wetten van Neurenberg” (antisemitische wetten die de joden uit hun burgerrechten ontzetten) worden uitgevaardigd.
- 1938-1939: Hitler gaat van start met zijn expansionistische politiek door de aanhechting van Oostenrijk en het Sudetengebied van Tsjecho-Slowakije.
- 1 september 1939: Duitsland bezet Polen. De Tweede Wereldoorlog begint.
- 30 april 1945: Berlijn wordt belegerd door het rode leger. Hitler en zijn echtgenote Eva Braun plegen zelfmoord in de bunker van de Rijkskanselarij.

Optocht van leden van de SA Berlin, 1922, © BPK, Berlin

Duitsland komt heel verzwakt uit de Grote Oorlog. Het Verdrag van Versailles legt het land buitengewoon zware herstelbetalingen op en een ongekennde economische crisis woedt op hetzelfde ogenblik. Het verdrag wordt ervaren als een Diktat en

wakkert daarom het Duitse nationale gevoel aan. In deze context sluit Hitler zich in 1919 aan bij de DAP (*Deutsche Arbeiterpartei*). Onder zijn impuls wordt de partij in 1920 de NSDAP, de nationaal-socialistische Duitse arbeiderspartij. Door zijn redenaarstalenten slaagt hij er snel in de leiding te nemen. Zijn politieke doctrine van uiterst rechts -het nazisme- verenigt wraakzuchtigen, ontgoochelden en ontevredenen van allerlei slag. De partij beoogt de vernietiging van de broze Weimarrepubliek en de oprichting van een nieuwe autoritaire en gecentraliseerde Staat, gebaseerd op een gedachtegang waar nationalisme, expansionisme, racisme, antisemitisme, antidemocratie en, in theorie althans, antikapitalisme hoogtij vieren. Hitler weigert zijn kandidatuur te stellen voor de verkiezingen en in 1923 doet hij een vruchteloze poging tot staatsgreep in München. Zijn partij wordt verboden. Twee jaar later sticht Hitler de partij opnieuw om langs wettelijke weg door te stoten naar het bewind. Door de wereldwijde economische crisis en de zwakheid van de Weimarrepubliek kent de NSDAP een groeiend electoraal succes en wordt de eerste politieke macht van het land in 1932. Na de verkiezingen van 1933 benoemt president von Hindenburg Hitler tot kanselier. De weg naar de toepassing van zijn programma ligt nu open.

Het fascisme

Na heel wat touwtrekkerij en aarzelingen kiest Italië in mei 1915 de zijde van de geallieerden in de Eerste Wereldoorlog. De oorlog wordt een echte catastrofe voor de Italianen: meer dan 600.000 soldaten verliezen het leven, de werkloosheid stijgt en de munt wordt gedevalueerd. Het land zit psychisch en fysiek volledig aan de grond, de middenklasse is danig verzwakt. Daarenboven, in tegenstelling tot de vooroorlogse geallieerde beloften, maakt Italië slechts een heel beperkte territoriale winst. Deze frustrerende situatie veroorzaakt een radicale politieke evolutie. Stakingen, sociale betogingen evenals een poging tot annexatie van Fiume door oud-strijders (*Arditi*) worden door de regering heftig onderdrukt. In dit opstandige klimaat wordt de fascistische partij, een extreem-rechtse nationalistische partij, opgericht in 1919. Ze ontwikkelt een antidemocratische ideologie gebaseerd op de afwijzing van het socialisme, van de klassenstrijd, enz. Benito Mussolini staat aan het hoofd van deze partij en neemt de macht in 1922. Hij dreigt geweld te gebruiken (de “Mars op Rome”) en dwingt zo koning Victor-Emmanuel hem aan het hoofd van de regering te stellen. Hij trekt alle

Vorbereiding van de mars op Rome, Napel, 22/10/1922, © BPK, Berlin

BIOGRAFIE VAN BENITO MUSSOLINI

- 29 juli 1883: Benito Mussolini wordt geboren in Dovia di Predappio, Emilia-Romagna.
- 1902-1904: Hij weigert zijn legerdienst te vervullen en vlucht daarom naar Zwitserland.
- 1914-1915: Zijn houding tegenover de oorlog evolueert: hij stapt van neutralisme over naar interventionisme. Hij wordt uit de socialistische partij gezet.
- 1915-1918: Als korporaal bij de *Bersaglieri* (bergtroepen) wordt hij in de achterste linies gewond en afgekeurd in 1917.
- 1919: Hij sticht gevechtseenheden (*fasci di combattimento*) in Milaan.
- 1922: Hij organiseert de “mars op Rome” en koning Victor-Emmanuel vraagt hem de regering te vervoegen.
- 1926: Mussolini doet extreem-fascistische wetten stemmen, die hem volmacht verschaffen.
- 1935: Abessinië wordt onder de voet gelopen en geannexeerd in 1936.
- 1936: De As Rome-Berlijn bevestigt de samenwerking met Hitler.
- 1940: Italië verklaart de oorlog aan Frankrijk en Groot-Brittannië.
- juli 1943: Mussolini wordt afgezet en aangehouden.
- 1943-1945: Mussolini wordt bevrijd door de Duitsers en sticht in het noorden de Italiaanse sociale Republiek (ook: de Republiek van Salo), terwijl het zuiden reeds in handen van de Geallieerden is.
- 28 april 1945: Mussolini en zijn minnares Clara Petacci worden terechtgesteld in Giulino di Mezzegra, nabij Como.

macht naar zich toe. Een autoritair regime, waar elke vorm van oppositie geweerd wordt, ziet het licht. De *Duce* gebruikt het grootse verleden van Rome om zijn expansionistische visies te rechtvaardigen.

Het communisme

De oorsprong van het communisme, en meer algemeen van het socialisme, gaat terug tot de 19de eeuw. De ideeën van de Verlichting en de eerste sociale conflicten die voortvloeien uit de industriële revolutie oefenen een belangrijke invloed uit op heel wat intellectuelen. Deze laatsten worden zich bewust van het belang van de arbeidersklasse en in hun ogen moet een onafhankelijke proletarische beweging het liberale kapitalisme vervangen. Eén van deze vroege theoretici, Karl Marx, zal een origineel ideeëngoed ontwikkelen: het communisme. Tijdens de vergaderingen van de Eerste Internationale, die werd opgericht in 1864, zal Marx geleidelijk zijn ideeën opdringen aan de vertegenwoordigers van de arbeidersklasse. Hij verwerpt de kapitalistische maatschappij en wenst een collectivisering van alle productiemiddelen te

Portret van Stalin, s.d.,
© KLM, Brussel

BIOGRAFIE VAN JOSEPH STALIN

- 6 december 1878: Jozef Vissarionovitsj Dzjoegasjvili, bijgenaamd Stalin (de man van staal) wordt geboren in Gorki, Georgië.
- 1917: Stalin wordt volkscommissaris voor Nationale Aangelegenheden. Hij leeft in de schaduw van Lenin.
- 1922: Stalin wordt benoemd tot secretaris-generaal van de communistische partij.
- 1924: Wanneer Lenin sterft, vormt Stalin een triumviraat met Kamenev en Zinoviev, waarvan hij zich al snel zal ontdoen.
- 1925: Stalin lanceert het eerste vijfjarenplan om de USSR te industrialiseren en legt een gedwongen collectivisering op.
- 1936-1939: Miljoenen mensen worden gedeporteerd of geëxecuteerd tijdens de stalinistische zuiveringen (zuivering van de economische, politieke en militaire kaderleden).
- Augustus 1939: Stalin ondertekent met Hitler het niet-aanvalspakt tussen Duitsland en de Sovjetunie.
- 1941: Operatie Barbarossa: het Duitse leger valt de Sovjetunie binnen.
- 1941-1945: De Tweede Wereldoorlog maakt meer dan 20 miljoen doden.
- 1953: Stalin overlijdt in Moskou.

realiseren. Het proletariaat moet meester worden van dit productieapparaat. In 1889 wordt de Tweede Internationale opgericht en op het einde van de 19de eeuw is haar ledenaantal flink toegenomen. Ook de diverse socialistische bewegingen (vakbonden en arbeiderspartijen) structureren zich. De Eerste Wereldoorlog verscheurt deze socialistische Internationale. De overwinning tijdens de Oktoberrevolutie van 1917 van de bolsjewieken, aanhangers van Lenin, geeft hem hoop. Maar de leiders van het bolsjewisme, die zichzelf communisten noemen, blijken allerminst in staat om de revolutie te propageren of de dictatuur van het proletariaat op te leggen aan de rest van de wereld. Zij zinken integendeel steeds dieper weg in een langdurige en bloedige strijd tegen de antirevolutionairen. In deze onzekere toestand richten de bolsjewieken in Moskou de Derde of communistische Internationale op: de Komintern. De socialistische partijen die zich hierbij willen aansluiten, krijgen een 21-puntenprogramma opgelegd, waarin een strikte interpretatie wordt gevolgd van de marxistische voorschriften zoals ze door Lenin werden herzien. Aanvankelijk krijgen de communisten en de socialisten van de Komintern de instructie om geen verbintenis aan te gaan met andere partijen, zelfs niet met linkse partijen, die als “sociaal-fascistisch” worden bestempeld. Deze houding zal de nazimachtsovername in Duitsland vergemakkelijken. Na 1933 zullen de instructies worden versoepeld en vanaf dan zullen allianties mogelijk worden tussen verschillende linkse partijen in het kader van zogenaamde “Volksfronten”. In 1936 worden dergelijke allianties aangegaan in Spanje en wat later ook in Frankrijk.

De totalitaire samenlevingen

Duitsland onder het nazisme

De nazipartij organiseert elk aspect van de Duitse samenleving. Het *Reich* bestaat uit strikt omliggende administratieve eenheden, die van klein (*der Block*) tot groot (*der Gau*) variëren. Om een “modelmens” te creëren, organiseert en superviseert de partij de opleiding en de omkadering van alle “Ariërs”. Dat zogenaamde superieure “ras” staat voor de nazi's in schril contrast met andere bevolkingsgroepen, in het bijzonder de Joden. Die worden als parasieten van de maatschappij beschouwd en moeten eruit worden geweerd.

Alle Duitsers van 10 tot 18 jaar oud zijn lid van de verschillende groepen van de *Hitler-Jugend der NSDAP*. Jeugdverenigingen die het nazisme niet aanhangen, worden buiten de wet gesteld. Vanaf 1939 worden alle jongeren verplicht ingelijfd en weigering leidt tot strafmaatregelen. Vanaf 1935 moeten alle mannen tussen 17 en 25 jaar bij de *Reichsarbeitsdienst* zes maanden verplichte arbeid verrichten; voor vrouwen gebeurt dat op vrijwillige basis. Voor die laatste categorie is vooral het maken van kinderen en het verzorgen van mannen een belangrijke taak.

Deze gestructureerde maatschappij wordt door de nazipartij nauwkeurig in de gaten gehouden, ondersteund door repressiegroepen zoals de *Sicherheitspolizei* (Veiligheidspolitie) die onder meer uit de *Gestapo* (politieke politie) en de *Kripo* (misdadepolitie) bestaat. Met deze instrumenten oefent het regime terreur uit: arbitraire aanhouding en terechtstelling van opposanten, opsluiting... Er vallen duizenden slachtoffers. Een belangrijke stap in de nazirepressie wordt gezet met de opening van concentratiekampen (het kamp van Dachau bestaat al in 1933), waar dwangarbeid, foltering en arbitraire executies van tegenstanders schering en inslag zijn. Heel wat mensen proberen Duitsland te ontvluchten...

Met Hitlers machtsovername komt de herbewapening en militarisering van Duitsland in een stroomversnelling terecht. Het leger wordt aan de nationaalsocialistische partij onderworpen. Het regime steunt tot 1934 ook op een paramilitaire militia, de *SA* (*Sturmabteilung* = stormtroepen) die “orde” doet heersen in de Duitse straten, evenals op de *SS* (*Schutzstaffel* = beschermingseskadron). De *SS* verzekert aanvankelijk de persoonlijke veiligheid van de *Führeren* wordt nadien één van de belangrijkste

Territoriale organisatie van de Duitse samenleving, Signal, Duitsland, circa 1940

organisaties van nazi-Duitsland. Ze controleert eerst de inlichtingendienst van de nazipartij (*Sicherheitsdienst*) en later alle politiediensten. Daarnaast beheert ze de concentratiekampen en uitroeiingscentra en creëert militaire eenheden met zeer strikte raciale en ideologische selectiecriteria: de *Waffen-SS*.

De Sovjet-Unie, bakermat van het communisme

Proces van 8 ingenieurs die verdacht werden van verraad, Moskou, december 1930

In 1922 wordt onder de vleugels van het Russische bolsjewistische regime de Unie der Socialistische Sovjetrepublieken (USSR) opgericht. Ze staat de afschaffing van het privébezit en een strikte planning van de economie voor. Het stelsel wil een “nieuwe mens” voortbrengen, een mens die door zijn werk de natuur kan bedwingen. De kapitalistische economie, belichaamd door koelaks (landbouwers-eigenaars), wordt vervangen door een gedwongen collectivisering van productiemiddelen en de industrie wordt aan strenge productiequota onderworpen.

Zoals in alle totalitaire regimes wordt de samenleving volledig beheerst door de organen van de enige partij die toegelaten is. Elke Sovjet tussen 9 en 14 jaar moet bij de Sovjetpioniers aansluiten, daarna moet hij lid van de Komsomol worden. Deze twee jeugdorganisaties bereiden samen de toetreding tot de communistische partij voor die mogelijk is vanaf de leeftijd van 18 jaar.

Elke afwijking van de partijlijn en de verspreiding van ideeën die tegen de Sovjetpolitiek indruisen (bestempeld als contrarevolutionair) worden nauwlettend in het oog gehouden. Controle wordt uitgeoefend door de Tcheka, die niet enkel een inlichtingendienst, maar ook en vooral een repressie-instrument is van het nieuwe regime. Ze is de uitvoerder van willekeurige arrestaties, terechtstellingen zonder proces, persoonsaanslagen, massamoorden... In 1922 (GPU) en 1934 (NKVD) verandert de Tcheka dan wel van naam, maar niet van politiek.

Derepressie bereikte een hoogtepunt met de goelag. Het Sovjetregime “perfectioneert” daarbij het tsaristische systeem van de katorga, een netwerk van gevangenis met rudimentaire infrastructuur voor criminelen die tot dwangarbeid zijn veroordeeld. Alle echte of vermeende opposanten van de USSR worden nu ook opgesloten in concentratiekampen. Een immens web van strafkampen en werkkolonies strekt zich over de hele Sovjet-Unie uit.

Het Rode Leger, een uitvloeisel van de burgeroorlog, wordt ook in strikte banen geleid. De kaders komen uit het voormalige tsaristische leger. De bevelen van de officieren moeten worden goedgekeurd door een politieke commissaris die voor hun loyaliteit instaat. Het leger bekleedt een bevoorrechte positie binnen de maatschappij: het is een sociaal en politiek promotiekanaal, leert de soldaten lezen en dringt de partijdoctrine op.

Italië, dromen van een groots verleden

Ook in Italië teert de samenleving op een strakke organisatie. Alle leeftijds- en beroepscategorieën zijn opgenomen in de fascistische structuur en onderworpen aan de regels van het regime.

Vanaf 1926 wordt de Italiaanse jeugd van 8 tot 18 jaar oud opgenomen in de *Opera nazionale Balilla*. Deze strenge organisatie beïnvloedt het onderwijs van de lagere school tot de universiteit en legt de doctrine van de fascistische staat op. Overtuigd van het fascistisch gedachtegoed en vol van conservatieve opvattingen waakt ze over de lichamelijke, politieke en morele opleiding. Van 18 tot 21 jaar maken de jongvolwassenen deel uit van de “jong-fascisten”. Ze ronden er hun opleiding af en bereiden hun toetreding tot de partij, de Vrijwillige Militie voor de Nationale Veiligheid (“Zwarthemden”), of andere organisaties van het regime voor.

De Militie wordt in 1923 opgericht en onder de bevoegdheid van Mussolini geplaatst. Ze bestaat uit fascistische stormtroepen die op zeer brutale wijze totaal straffeloos op straat hun wetten laten gelden. Toetreding gebeurt op vrijwillige basis en de dienst is onbezoldigd. De Militie legt de ideeën van het regime op en smooft oppositie of protest in de kiem.

Het koninklijke Italiaanse leger komt zeer verzwakt uit de Eerste Wereldoorlog. Zodra Mussolini aan de macht komt, besluit hij de strijdmacht te reorganiseren om zijn imperialistische ambities te kunnen realiseren. Daarbij houdt hij steeds de droom van de vervlogen grootsheid van het Romeinse keizerrijk voor ogen.

De legerdienst wordt op achttien maanden gebracht en er wordt sterk geïnvesteerd in de uitbouw van een toekomstig modern leger. Het Italiaans landschap, vol bergen en grote vlaktes, zorgt ervoor dat de klemtoon hierbij op lichte eenheden en makkelijk vervoerbaar materiaal komt te liggen. Omdat het land weinig geïndustrialiseerd is, beschikt het koninklijke leger over weinig mechanische middelen, dit in tegenstelling tot andere Europese legers.

Jeugd Sovjet-Unie,
© AMSAB, Gent

Om zijn imperialistische politiek te voeren, rekent de *Duce* vooral op de oorlogsmarine die hij wil vernieuwen en optimaliseren, alsook op een moderne en sterke luchtmacht. Het Italiaanse leger is echter allesbehalve klaar voor de moderne oorlog die op het punt staat uit te barsten...

Generale repetitie in Spanje

De Spaanse verkiezingen van 1936 leveren een volksfrontregering op, gevormd door een grote coalitie van linkse en extreemlinkse partijen (*Frente popular*). Die overwinning wordt niet aanvaard door de grootgrondbezitters, die daarin gesteund worden door een deel van het leger, extreemrechts en de Spaanse katholieke kerk. Samen beramen ze een staatsgreep die leidt tot een lange burgeroorlog (juli 1936-februari 1939). Nationalisten

Republikeinse soldaten, Madrid, 1936-1939, © AMSAB, Gent

(rechts) nemen het er op tegen de republikeinen (zijde van de regering). Het conflict is zodanig ideologisch geladen, dat het al snel internationaal wordt. De burgeroorlog lijkt zo wel een generale repetitie voor de Tweede Wereldoorlog.

De republikeinen, gesteund door vakbonden, landbouwarbeiders en Baskische en Catalaanse autonomisten, krijgen weinig hulp. De democratische landen houden zich hoofdzakelijk afzijdig. Toch levert Frankrijk materiaal en laat Stalin instructeurs, pantsers en vliegtuigen aanrukken. Tienduizenden vrijwilligers uit 54 landen vormen “internationale brigades”. Ook 2.400 Belgen trekken richting Spanje. De grootste zwakheid van de republikeinen is het gebrek aan coördinatie, een afspiegeling van hun grote politieke onenigheid.

De nationalisten krijgen goed uitgeruste troepen van Hitler toegestuurd (het Condor-legioen). Mussolini stuurt talrijke divisies en materiaal. In dit kamp wordt hoofdzakelijk onder royalisten, conservatieve katholieken en aanhangers van uiterst rechts (fascistische Falange) gerekruteerd. Ze kunnen eveneens op de massale steun van het leger en op enkele buitenlandse vrijwilligers rekenen. De republikeinen vormen een erg georganiseerde en machtige groep. Van bij het begin van het conflict komt er ook één figuur naar voren: generaal Francisco Franco, de toekomstige *Caudillo* (gids) die tot aan zijn dood in 1975 aan het hoofd van de dictatuur zal staan. De talrijke veldslagen, luchtbombardementen en collectieve slachtpartijen eisen meer dan 600.000 levens, terwijl ruim 300.000 mensen op de vlucht slaan.

Vóór het bezoek België vanaf 1936

België vanaf 1936. Een land onder spanning

In een internationaal gespannen context kiest de Belgische regering voor een “politiek van strikte onafhankelijkheid”, waarbij de militaire alliantie met Frankrijk wordt afgebouwd. Bij een invasie moet de verdediging van het land worden verzekerd door de zogenaamde garanten, Groot-Brittannië en Frankrijk, die de neutraliteit van het land dienen te handhaven. Het Belgische leger neemt in omvang toe, maar kampt met een minderwaardige bewapening en het overwegend conservatief officierenkorps is amper voorbereid op een moderne oorlogsvoering. De Spaanse burgeroorlog verzwakt het interne politieke evenwicht. De verkiezingsresultaten van 1936, waar extreemrechts en extreemlinks goed scoren, laten politiek België op zijn grondvesten daveren. Sociale spanningen bereiken een hoogtepunt met de grote stakingen van 1936 waarbij betaald verlof en loonsverhoging worden geëist. Er blijven ook spanningen tussen Nederlandstaligen en Franstaligen bestaan. Allerlei bewegingen roepen steeds luider om regionale eentaligheid. Politieke stabiliteit is dus ver te zoeken in België en het land is helemaal niet voorbereid op de nakende oorlog.

Mobilisatie en versterkingen

De verdediging van het land berust op de inzet van een massaleger dat op versterkte stellingen kan terugvallen, hoofdzakelijk langs de grens met Duitsland en rond de steden Luik, Namen en Antwerpen. Het Albertkanaal en de Maas, met hun talrijke bunkers, verbinden de drie steden. Deze maatregelen veronderstellen een verlenging van de dienstplicht en een versterking van de verdedigings- en terugplooilijnen.

Forten worden heringericht, nieuwe bouwwerken worden opgetrokken en in 1939 komt een nieuwe antitankverdediging tot stand, de KW-

linie (tussen Koningshooikt en Waver). Deze lijn wordt met behulp van Cointet-elementen tot in Namen doorgetrokken en aangevuld met een tweede lijn tussen Waver en Ninove. De Frans-Britse versterkingen moeten bij het uitbreken van een oorlog met dit alles het centrum van het land kunnen beschermen.

Het Belgische leger beschikt slechts over een handvol verouderde pantservoertuigen, het militaire vliegwezen is technologisch totaal voorbijgestreefd en het sinds 1926 opgedoekte marinekorps wordt inderhaast met uiteenlopende schepen samengesteld en moet de territoriale wateren bewaken alsook de mijnen langs de kustlijn neutraliseren.

In de loop van 1938 wordt de internationale situatie steeds onrustwekkender. Vanwege het uiterst gespannen klimaat wordt het Belgische leger in september op versterkte vredesvoet geplaatst. De elite-eenheden bereiden zich op een alarm voor, de genie plaatst mijnen op alle bruggen en bouwwerken, talrijke eenheden krijgen er manschappen en materiaal bij.

De mobilisatie is niet echt een succes: er is gebrek aan discipline en enthousiasme, het kader is onvolledig, de opleiding ontoereikend en de logistieke organisatie ondermaats. Na de ondertekening van de Akkoorden van München op 30 september 1938 wordt de demobilisatie afgekondigd.

Actieve en passieve verdediging

Tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt voor de eerste keer oorlogsgas gebruikt. De psychologische impact daarvan is enorm. De angst voor het gebruik van gas tijdens toekomstige luchtaanvallen op steden viert hoogtij. Nadat de luchtvaart in het algemeen en de bommenwerpers in het bijzonder zich na 1918 snel ontwikkelen, wordt die angst alleen maar groter.

De meest pessimistische hypothesen doen de ronde: als gasbommen worden gegooid, kan de burgerbevolking worden uitgeroeid... en door een kettingreactie zou de volledige mensheid zo aan haar einde kunnen komen. Overal wordt de bevolking ingelicht en worden er beschermingsmiddelen uitgereikt.

In het kader van de passieve verdediging verzekerd

door burgers worden grote hoeveelheden beschermingstenues en gasmaskers uitgedeeld. In de steden worden schuilplaatsen gebouwd. Burgers worden als hulpverleners opgeleid. De territoriale wacht voor luchtafweer wordt in 1939 opgericht en moet instaan voor de actieve verdediging van de agglomeraties. Ze bestaat uit vrijwilligers die in drie groepen zijn verdeeld: regio Brussel, regio Antwerpen-Gent en regio Luik-Namen-Charleroi. Ze beschikt echter over te weinig kanonnen, die daarnaast zelfs niet in staat zijn om hoog overvliegende vliegtuigen treffen. Op hoger gelegen delen (daken van gebouwen, platformen,...) worden uitkijkposten opgezet om snel alarm te kunnen slaan.

De gevaarlijke verkiezingen van 1936

De grote economische crisis aan het begin van de jaren dertig en de politieke en financiële schandalen die daar nog bovenop komen, ontstemmen een groot deel van de bevolking. De voorgestelde oplossingen – zoals de devaluatie van de nationale munt, de Belgische frank – blijken tamelijk doeltreffend, maar wegen zwaar door op de arbeiders- en de middenklasse. Talrijke kiezers die normaal voor de traditionele partijen stemmen, keren zich nu naar nieuwe extremistische formaties in het politieke landschap, zowel van rechts als van links. De bevolking van de westerse democratieën heeft het niet langer op de klassieke politieke elite begrepen en België ontspringt de dans niet.

Bij de parlementsverkiezingen van 1936 behalen de extreemrechtse (lees: fascistische) partij Rex en de Vlaams-nationalisten van het VNV (Vlaams Nationaal Verbond) een klinkende overwinning in de Kamer van Volksvertegenwoordigers (respectievelijk 21 en 26 zetels).

De communisten kennen een minder afgetekend succes en rijven negen zetels binnen. Een regering van nationale eenheid (met alle traditionele partijen) onder leiding van Paul Van Zeeland wordt samengesteld om de extremistische zondvloed in te dijken. Politieke stabiliteit komt er ook de volgende jaren niet en verschillende regeringscrisissen volgen elkaar op.

België, 1936

Koning Leopold III, in de voetsporen van zijn vader

Op 23 februari 1934 wordt Leopold III, dan 32 jaar oud, de vierde koning der Belgen. Hij volgt zijn vader Albert op die bij een klimongeval in Marche-les-Dames het leven verloor. De jonge koning Leopold tracht een waardige opvolger van zijn vader te zijn en wil op het gebied van internationaal beleid en nationale verdediging iedereen achter zich krijgen. Maar zowel in binnen- als buitenland stapelen de spanningen en moeilijkheden zich op.

De koning wil het land kost wat kost een nieuwe oorlog besparen. Duitsland mag over geen enkel voorwendsel beschikken om het land binnen te vallen. Vanaf 1936 gaat de Belgische regering voor een vrijelijk gekozen gewapende neutraliteit en kan daarbij op de steun van de koning en de goedkeuring van een groot deel van de bevolking rekenen. Dat beleid wordt tijdens de schemeroorlog van september 1939 tot mei 1940 scrupuleus voortgezet. De zwakke houding van Frankrijk en van het Verenigd Koninkrijk sterkt de koning en de regering in deze gedachtegang.

Enkele incidenten veroorzaken een grote ongerustheid, zoals de noodlanding op 10 januari 1940 van een Duits toestel dat de Duitse invasieplannen aan boord blijkt te hebben. Militair topoverleg wordt in het grootste geheim belegd, hoofdzakelijk met Frankrijk. De koning werkt ondertussen voort aan vredesonderhandelingen, samen met de Nederlandse en de Scandinavische vorstenhuizen. De zwakheid van de politieke partijen, de Achttiendaagse Veldtocht in mei 1940 en uiteenlopende interpretaties van de evenementen leiden uiteindelijk tot een breuk tussen de koning en de regering.

Tijdens het bezoek

Inleiding

De jaren twintig: na de oorlog

De armprothese symboliseert het lijden van de burgerbevolking, de terugkeer van de verminkte soldaten en hun moeizame herintegratie in de samenleving, de ineenstorting van de economie en de langzame wederopbouw (250.000 huizen zijn verwoest), het saneren van 20.000 km² aan landbouwgronden bezaaid met bommen, metaal en dode soldaten.

De jaren '30: de opkomst van een nieuw gevaar

In de nazistische samenleving geldt de Führer als een absolute leider waar de gehele bevolking zich omheen schaart. Zoals in elk totalitair regime ontstaat er een personencultus rond de Leider die als een onaantastbare godheid wordt beschouwd.

De periode 1939-1940: de Schemeroorlog

Deze term verwijst naar de gespannen sfeer die net voor het uitbreken van de oorlog in Europa heerst. Het is een periode van bang afwachten, waarin sommige landen zich voorbereiden op de nakende oorlog terwijl anderen hun neutraliteit proberen te bewaren. De ondergrondse inlichtingenoorlog woedt volop.

De periode 1940-1944: de echte oorlog

De hele wereld wordt meegesleurd in een oorlog, die sommigen aanzet tot heldendaden, terwijl anderen zich tot het laagste laten verleiden. Het conflict heeft een diepgaande impact op de levens van miljoenen mannen, vrouwen en kinderen.

Tijdens het bezoek De Russische revolutie

De Russische revolutie

In februari 1917 wordt de tsaar afgezet en de regering omver geworpen na een revolutie. Een voorlopige regering wordt geleid door Kerenski, een gematigd socialist. Hij is echter een omstreden figuur bij de bolsjewieken, de radicale socialisten. In oktober 1917 voeren deze laatsten een staatsgreep uit, die een communistische dictatuur vestigt. Er worden nieuwe bankbiljetten geproduceerd die symbool staan voor deze machtsovername.

Tijdens het bezoek Europa na Versailles

De val van de rijken

De Staten die pas onafhankelijk zijn geworden of die versterkt werden, vormen in de ogen van Frankrijk en Groot-Brittannië een geallieerde bufferzone die een eventuele Duitse, Russische of Oostenrijkse bedreiging moeten kunnen afwenden. De nieuwe geografische indeling zorgt echter voor talrijke ontevreden minderheden. Duitsland raakt een achtste van zijn grondgebied kwijt. De verliezen in het westen (Elzas-Lotharingen, de kantons Eupen, Malmedy en Sankt-Vith, evenals een deel van Schleswig) worden geringer geacht dan de verliezen in het oosten (West-Pruisen, Dantzig, het Memelgebied en verschillende andere kleine territoria). De Duitse bevolking kan deze verliezen maar moeilijk slikken. In de 19de eeuw is Polen opgedeeld tussen Pruisen, Oostenrijk-Hongarije en Rusland en het land maakt dan ook handig gebruik van de Eerste Wereldoorlog om de onafhankelijkheid uit te roepen. Het Verdrag van Versailles verleent Polen een toegang tot de zee (het “corridor van Dantzig”), dwars doorheen Duitsland. In 1920-1921 profiteert maarschalk Pilsudski, aan het hoofd van de staat, van de burgeroorlog in Rusland om naar het oosten toe uit te breiden (Oost-Galicië en Bjelo-Rusland). Als antwoord op nationalistische verzuchtingen en uit praktische overwegingen creëren de overwinnaars van de oorlog ook nog Joegoslavië en Tsjecho-Slowakije. Beide landen groeperen talloze minderheden. Italië, Polen en Roemenië verkrijgen ten slotte enkele grondgebieden, ten nadele van Oostenrijk-Hongarije. Het Ottomaanse Rijk, dat in de loop van de 19de eeuw reeds volop aan het aftakelen is, wordt ontbonden. Klein-Azië wordt de Turkse republiek; Groot-Brittannië en Frankrijk stellen in het Midden-Oosten verschillende protectoraten op.

Duitsland: Het muntstelsel en de crisis

Na de oorlog kent Duitsland een catastrofale inflatie die de ineenstorting van de mark met zich meebrengt. De bijkomende tabel geeft een idee van de evolutie.

Lemen geldstukken, Saksen, 1923

januari 1919	1 dollar is gelijk aan	8,9 mark
januari 1920		64,8 mark
januari 1921		76,7 mark
januari 1922		191,8 mark
januari 1923		18.000 mark
juli 1923		353.000 mark
september 1923		99 miljoen de mark
oktober 1923		25 miljard de mark

Een pond boter kost 210 miljard mark! Er is geen metaalgeld meer vermits de geldelijke waarde de prijs van het metaal, nodig voor de vervaardiging, niet meer dekt. Er verschijnen lemen stukken. Door het grote aantal verschillende biljetten kan de Duitse centrale bank niet meer aan de vraag beantwoorden. Om dit probleem te omzeilen, geven de steden en de ondernemingen noodgeld

uit (*Notgeld*). Let op de iconografie, die oude Germaanse mythes herneemt of de folklore en het artistieke patrimonium van de uitgevende steden oproept.

De strijd tegen het bolsjewisme

Het Duitse interbellum beschrijven, dat is spreken over de zwakke Weimarrepubliek die van bij de aanvang door een communistische revolutie (het Spartakisme) en door de rechtse Vrijkorpsen wordt bedreigd. Wraak op het Verdrag van Versailles speelt eveneens een rol. Na de oorlog gaan vele Duitse soldaten (op de dool in de nieuwe republiek) een nieuwe strijd aan: de strijd tegen het bolsjewisme. Ze vormen groeperingen die het communisme bestrijden, de *Freikorps*.

Deze bedenkingen kunnen gemaakt worden op basis van objecten die de Vrijkorpsen illustreren (vlag van de Stahlhelm, medailles, kentekens en vooral de affiche “Die Gefahr des Bolchevismus”).

Rudi Feld, *De gevaren van het bolsjewisme*, facsimile, Duitsland, 1919

Tijdens het bezoek België vóór 1936

België in de greep van hervormingen

Het 'arme kleine België', dat zich als slachtoffer van de oorlog dapper heeft verdedigd, plukt na de oorlog de vruchten van de prestige van koning Albert I, de Koning-Ridder, die op het land afstraalt. Toch is de regeerperiode van koning Albert erg bewogen, met ondermeer de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht, de invoering van de 8-uren werkdag, de eisen van de oud-strijders, de economische problemen als gevolg van de wederopbouw, de toenemende eisen van de Vlamingen en de opkomst van een reeks autoritaire politieke partijen.

Gesteund door een regering van nationale eenheid introduceert de koning in zijn troonrede een nieuwe sociale wetgeving. Omdat alle Belgen evenveel hebben geleden, moeten ze ook allemaal dezelfde rechten en voordelen genieten. Deze sociale hervormingen zijn in de eerste plaats bedoeld om de opkomst van het communisme te stuiten. Zo wordt een reeks nieuwe wetten gestemd die paritaire comités van werkgevers en werknemers (1919), het wettelijk pensioen op 65 jaar (1920), de 8-uren werkdag (1921), de vrijheid van vereniging op alle gebieden (1921) en de verplichte ouderdomsverzekering (1924) introduceren. Daarnaast worden er nieuwe wetten gestemd over de oorlogsschade, de pensioenen van de oorlogsinvaliden, -weduwen en -wezen.

Affiche van Ch. Van Roose, fac-simile, s.d.

Na de Eerste Wereldoorlog beantwoordt de taalwetgeving, die vanaf 1873 geleidelijk is ingevoerd, niet langer aan de Vlaamse verzuchtingen. Pas in de jaren 1930 worden er diverse maatregelen gestemd die tot de concrete oprichting van twee aparte taalgebieden zullen leiden. Intussen vinden de nieuwe Vlaamse eisen gehoor bij extremistische partijen als het VNV (Vlaams Nationaal Verbond, opgericht in 1933), of leiden ze tot de oprichting (in 1931) van politieke bewegingen als het VERDINASO, dat over een milite beschikt.

België is nog in volle heropbouw wanneer het in 1929 in een wereldwijde economische crisis wordt meegesleurd.

België is niet het enige land in Europa dat sociale en politieke omwentelingen beleeft. Dit wekt internationale spanningen op. De frustraties teweeggebracht door

het Verdrag van Versailles en de opkomst van dictatoriale regimes bedreigen Europa. Om het hoofd te bieden aan het groeiende nationalisme in het buitenland werkt België een verdedigingssysteem uit. Er zijn twee mogelijkheden: een verdediging langs de grenzen aan de hand van de oude forten en een verdediging in de diepte met defensieve linies in het binnenland.

Een militair vraagstuk

Binnen een context van oplopende internationale spanningen komt ook de militaire verdediging van het land op de politieke agenda te staan. De lessen uit de Eerste Wereldoorlog indachtig, komen twee verdedigingsstrategieën lijnrecht tegenover elkaar te staan. De liberaal Albert Devèze, minister van Landsverdediging van december 1932 tot juni 1936, gaat voluit voor een actieve verdediging, een “integrale defensie” bewerkstelligd door mobiele, goed bewapende en professionele elite-eenheden die op versterkte stellingen kunnen terugvallen. In deze context worden de Ardense jagers en de grenswielrijders in het leven geroepen.

Sommigen merken fijntjes op dat een grens van zo'n 300 km in het oosten gewoonweg niet kan worden verdedigd en stellen daarom een “verdediging in de diepte” voor, waarbij versterkte linies het centrum van het land beveiligen en de grenzen vrijlaten. Deze binnenlandse verdedigingslinies moeten de kern van het leger van vernietiging vrijwaren en overgave op korte termijn vermijden. Koning Leopold III is voorstander van deze oplossing.

De Belgische bevolking bekijkt de verschillende opties vanuit geografisch oogpunt: in de Ardennen wordt de grensverdediging verkozen, in het centrum van het land wordt meer voor een verdediging in de diepte gevoeld. Op politiek vlak geraakt het debat op termijn niet meer op de agenda, maar bij de generale staf leeft het probleem intensief voort. Uiteindelijk wordt een typisch Belgisch compromis gevonden. Talrijke militaire bouwwerven worden langs de grenzen opgestart en vanaf 1936 wordt ook aan een verdediging in de diepte gewerkt.

Kazemat van de Vesder

Tijdens het bezoek

De totalitaire regimes

Machtsovername in totalitaire regimes

In Duitsland

Adolf Hitler, die in 1921 de *Führer* van de nazipartij is geworden, steunt onder andere op een privé-militie, de *Sturmabteilung* (stormafdeling – SA) in zijn streven om de macht over te nemen. Het politieke klimaat is labiel en gewelddadig. Adolf Hitler en generaal Ludendorff, gesteund door oud-strijders, doen in november 1923 een poging tot staatsgreep in München maar ze slagen niet in hun opzet. Hitler wordt veroordeeld en maakt gebruik van zijn gevangenschap om zijn programmaboek, *Mein Kampf* (Mijn strijd), te schrijven. De mislukte putsch verschaft de nazipartij weliswaar nationale bekendheid. Hitler trekt lessen uit deze ervaring en besluit de macht te nemen langs wettelijke weg. Doorheen meetings, radiotoespraken, betogingen, affiches of parades monopoliseren de nazi's de publieke aandacht. De SA beschermt partijvergaderingen, verspreidt propaganda naar de bevolking toe en zaait terreur bij politieke tegenstanders. De persoonlijke bescherming van de partijleiders wordt verzekerd door de *Schutzstaffel* (beschermingsafdeling – SS). In 1933 wint Hitler de verkiezingen en wordt kanselier. Op dat ogenblik is de SA uitgegroeid tot een volwaardig leger met meer dan 400.000 manschappen. Hun leider, Ernst Röhm, droomt van autonomie. Deze ambitie zit Hitler dwars en hij stuurt de SS uit. Tijdens de “Nacht der lange messen” (30 juni 1934) worden meer dan honderd SA-leiders vermoord. De SA wordt vanaf dat ogenblik in een secundaire rol gedwongen. De SS (vanaf 1929 geleid door Heinrich Himmler), daarentegen, wordt de motor van de partij en een echte “Staat in de Staat”.

Hindenburg en Hitler, Berlin, 1934,
© WHI, Brussel

In Italië

In 1919 sticht Mussolini de eerste *fasci di combattimento* (gevechtseenheden of fascistische milities). De strijd wordt vooral aangegaan tegen socialisten en communisten. De financiële steun van industriëlen en grootgrondbezitters wordt snel verkregen. Eind 1919 telt de beweging 17.000 leden, die voor het grootste deel gerekruteerd worden onder

Vorbereiding van de
Mars op Rome, Napels
22/10/1922, © BPK, Berlin

de bourgeoisie en de oud-strijders. Giovanni Giolitti, een vooraanstaand lid van de regering, denkt deze beweging in toom te kunnen houden door ze een plaats op de lijsten voor de verkiezingen van mei 1921 te geven. De fascisten behalen 35 van de 520 zetels. Deze relatieve nederlaag wordt goedge maakt door de officiële erkenning van Mussolini als politicus. Hij vormt de *fasci* om tot nationale fascistische partij (november 1921). De 800.000 aanhangers legitimeren als het ware zijn partij en Mussolini besluit dan ook de macht op gewelddadige wijze over te nemen. Op 27 oktober 1922 doet hij zijn 30.000 zwarthemden op Rome marcheren. Daarenboven worden de publieke gebouwen van meerdere grote steden van het land bestormd door de partijleden. Maar het zijn niet zozeer de hongerige en slecht bewapende zwarthemden in de Romeinse voorsteden die de “Mars op Rome” tot een succes maken als wel de intriges achter de schermen. Mussolini kan rekenen op de welwillendheid van een deel van het leger, op de leidende klasse en op de sympathie van enkele leden van het koningshuis. Victor Emmanuel III weigert de staat van beleg af te kondigen en het leger uit te sturen tegen de zwarthemden. Meer nog, hij vraagt Mussolini om een regering te vormen, die tot in 1926 een democratische schijn kan ophouden.

De communistische machtsovername in Rusland

Van bij het begin van de revolutie in 1917 nemen talrijke officieren van het voormalige tsaristische leger de wapens op tegen het bolsjewisme. De strijd tussen de “Roden” (bolsjewieken) en de “Witten” (aanhangers van Groot-Rusland en anticommunisten) is onbeschrijfelijk wreed en deze burgeroorlog zal in Rusland meer slachtoffers maken dan de Eerste Wereldoorlog. De “Witten” worden verslagen, ondanks de -soms symbolische- steun vanuit het Westen en Japan. Duizenden gaan in ballingschap. Het nieuwe bolsjewistische bewind ontaardt al snel in een dictatuur waarbij de oorspronkelijke leer vaak opzij wordt gezet onder het mom van het “oorlogscommunisme”. In 1922 wordt de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken opgericht, een -in theorie- vrijwillige vereniging van verschillende gebieden van het oude tsaristische rijk. Lenin sterft in 1924 en hij heeft geen opvolger aangeduid. Een machtsstrijd stelt de partijkaders als tegenstanders tegenover elkaar. Stalin haalt uiteindelijk de bovenhand door zijn potentiële rivalen uit te schakelen.

*Symbol van de wereldrevolutie
© WHI, Brussel*

Buitenlandse politiek

In Duitsland

Tussen 1925 en 1933 raakt Duitsland stap voor stap uit zijn isolement (Verdrag van Locarno, 1925; lid van de Volkerenbond, 1926; einde van de herstelbetalingen, 1932; enz.). De machtsovername door Hitler in 1933 betekent een keerpunt in de buitenlandse politiek. Vanaf 1924 herneemt en ontwikkelt de *Führer* in *Mein Kampf* de theorie van de *Lebensraum* (vitale ruimte) die de eenmaking van de grondgebieden vereist (grondstoffen en landbouw) om de autarchie van *Grossdeutschland* mogelijk te maken. De beoogde gebieden zijn Oostenrijk, de Sudetenregio in Tsjecho-Slowakije, de “Poolse corridor” rond Dantzig evenals het oosten van Europa. De Slavische bevolkingen van deze laatste streek worden aanzien als *Untermenschen* en zouden slaven in dienst van het *Reich* kunnen worden. Hitler neemt stap voor stap de controle over de totaliteit van het Duitse grondgebied alvorens de unificatie van alle Duitstalige volkeren te realiseren. Deze agressieve politiek isoleert Duitsland op internationaal vlak. Het Saarland, bestuurd door de Volkerenbond en waarvan de rijkdommen worden gebruikt door Frankrijk, bekommt via referendum de terugkeer naar het Duitse Reich in januari 1935. Op 7 maart 1936 geeft Hitler het bevel aan zijn troepen om de Rijn over te steken en het gedemilitariseerde Rijnland opnieuw te bezetten. Frankrijk en België voelen zich andermaal bedreigd: ze starten een groot herbewapeningsprogramma op en stellen hun defensiepolitiek in vraag. In Oostenrijk neemt kanselier Schuschnigg in maart 1938 ontslag onder druk van het naziregime en Arthur Seyss-Inquart, nazisympathisant en minister van Binnenlandse Zaken, volgt hem op. Hij vraagt onmiddellijk een Duitse militaire tussenkomst om “Oostenrijk uit de chaos te redden”. Op 13 maart 1938 vallen de Duitse troepen het land binnen en het wordt bij het *Reich* geannexeerd: de *Anschluss*. Op diplomatiek niveau verbinden Hitler en Mussolini het lot van hun beide landen: op 1 november 1936 creëren ze de As Rome-Berlijn. Deze samenwerking verbreekt het Duitse isolement en koppelt voortaan het Italiaanse fascisme aan het nazisme. Het volgende jaar wordt er een anti-Komintern pact ondertekend dat moet strijden tegen de “communistiche Internationale”. De afspraak verbindt de twee Europese dictators met Japan voor een periode van vijf jaar.

Volksraadpleging over de teruggave van de Saar aan Duitsland, januari 1935, © WHI Brussel

In Italië

Mussolini is doordrongen van de Romeinse cultuur en droomt van een hernieuwd “mare nostrum”, waar Italië opnieuw het middelpunt van het Middellandse Zeebekken zou zijn. Hij gebruikt afwisselend het argument van de taal of van de geschiedenis om de Dalmatische kust (Joegoslavië), Corsica, de streek rond Nice evenals Albanië (geannexeerd in april 1939) op te eisen om zo beslag te kunnen leggen op de Balkan. Meer nog, hij overweegt zijn Afrikaanse bezittingen uit te breiden, vertrekkende van de Italiaanse kolonies (Somalië, Eritrea en Libië), om zo een echt imperium te kunnen uitbouwen. In 1935 dringen zijn troepen Ethiopië binnen (ook Abessinië genoemd). Ethiopië wordt geleid door keizer Haïle Selassie, is lid van de Volkerenbond en is de laatste streek in Afrika “die nog beschikbaar is voor een kolonisator” (Liberia, beschermd door de Verenigde Staten, buiten beschouwing gelaten). De internationale gemeenschap neemt dan economische sancties, die slechts zwakjes zullen worden toegepast. Met aanzienlijke menselijke en materiële middelen, gebruik makend van massale luchtbombardementen en gas, verplettert maarschalk Pietro Badoglio de Ethiopische weerstand in zeven maanden. De Italiaanse koning Victor-Emmanuel III wordt dan uitgeroepen tot keizer van het geannexeerde Ethiopië.

Affiche van W. Seghers, facsimile, 1935

In de Sovjet-Unie

Verschillende Staten, die deel uitmaakten van het rijk van de tsaren, gebruiken de revolutie om vanaf 1918 hun onafhankelijkheid uit te roepen (Finland, Estland, Letland, Litouwen en Oekraïne). In 1919 stelt de Britse minister Lord Curzon een grenslijn voor tussen Polen en Rusland (de “Curzon-linie”) die geen enkele partij tevreden stelt. Daarom stort maarschalk Pilsudski het Poolse leger in een oorlogsavontuur tegen de Sovjets, dat pas in 1921 wordt beëindigd door het Verdrag van Riga. Het onafhankelijke “Groot Polen” uit de 18de eeuw wordt daarbij zo goed als volledig hersteld en binnen haar nieuwe grenzen wonen nu miljoenen Oekraïners, Witrussen en Duitsers. Het communistische Rusland verliest weliswaar terrein in het westen (de Baltische staten en Finland zijn nu onafhankelijk), maar overal elders herovert het de gebieden die deel uitmaakten van het keizerrijk (Oekraïne, Wit-Rusland, enz.). De Sovjet-Unie lijkt geïsoleerd te zijn op het internationale toneel. Het land

moet worden heropgebouwd en de aandacht wordt in de eerste plaats gericht op het oplossen van binnenlandse politieke problemen (strijd om de macht, heropstarten van de economie, politieke zuivering, enz.). Dat het land vanaf 1936 een meer actieve buitenlandse politiek voert, blijkt vooral uit de zendingen van militair materiaal naar de republikeinse troepen die betrokken zijn in de Spaanse burgeroorlog.

Propaganda

De propaganda beheerst het volledige culturele leven en de media. Het is vooral via de radio dat ze binnendringt bij alle gezinnen en dat ze de massa controleert, beïnvloedt en hersenspoelt. Met trefwoorden, die eerder het gevoel dan het verstand bespelen, wordt een wereld in zwart-wit getekend, waar alle problemen simpele en evidente oplossingen hebben. Ze moedigt een personencultus aan rond de figuur van de Leider door zorgvuldig voorbereide massamanifestaties: choreografie, muziek, zang, uniformen, vlaggen en symbolen scheppen een gevoel van samenhang binnen eenzelfde gemeenschap.

Radio, type Volksempfänger, Duitsland, 1933

De bevolking wordt aan terreur onderworpen

In de drie dictaturen wordt de bevolking aan terreur onderworpen: afschaffing van elke individuele vrijheid, gevangenschap of eliminatie van politieke tegenstrevers en “asocialen” (homoseksuelen, gehandicapten, zigeuners, enz.), strikte politiecontrole over de bevolking, creatie van een staatspolitie, creatie van kampen (concentratie- en uitroeiingskampen in Duitsland, goelag in de USSR, verbanning op onherbergzame eilanden in Italië). De kustenaars moeten zich onderwerpen en de propaganda dienen om vervolging of dood te vermijden. Velen vluchten naar het buitenland. Nationaliteit (in de USSR) en ras (in Duitsland) zijn voldoende criteria om gedeporteerd of vermoord te worden.

Zwarthemden verbranden een hoop “Paese” kranten, s.d., © L’Illustration/Van Parys Media

Tijdens het bezoek België vanaf 1936

Van 1936 tot 1939 tekenen de gevaren zich in Europa duidelijker af. Net zoals andere democratieën is ook België overgeleverd aan rechtse groeperingen die autoritair zijn en tegen het parlement zijn gericht. De Duitse vijand wordt steeds dreigender. België organiseert zijn verdediging en bereidt zijn bevolking voor. Het land opteert voor neutraliteit in de hoop aan een nieuw conflict te ontsnappen.

Gasmasker voor baby, GB, c.1938, © WHI, Brussel

Omdat de dreiging concreet wordt, besluit het Belgische leger zich voor te bereiden op een oorlog door in 1938 een eerste mobilisatiefase af te kondigen. De burgerbevolking ontvangt instructies over brandbestrijding bij bombardementen en gasmaskers om zich te beschermen tegen de gasaanvallen, een schrikbeeld dat na de Eerste Wereldoorlog in het collectieve geheugen was blijven hangen.

Tegen de plunders van de spaargelden, stem Rex, Uitg. Rex, België, 1936, © cegeesoma, Brussel

Activiteitenfiche nr.1

Inleiding

De vier eerste vitrines symboliseren de periode tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

Waarom hebben de makers van de tentoonstelling deze voorwerpen gekozen? Vul hieronder het thema in waarnaar elk voorwerp verwijst.

Voorwerpen:	Thema's (voorbeelden)
• Voorwerp 1
• Voorwerp 2
• Voorwerp 3
• Voorwerp 4

Activiteitenfiche nr.2

De Russische revolutie

Wanneer de bolsjewieken in oktober 1917 de macht overnemen in Rusland, vervangen ze de symbolen van het tsarenrijk door hun eigen symbolen.

Beschrijf de symbolen op het biljet.

.....

.....

Maak een lijst van de sociale klassen waarop het nieuwe regime wenst te steunen. Vertrek van de slogan en de symbolen.

.....

.....

Activiteitenfiche nr.3

Europa na Versailles

De ontmanteling van de rijken

De vier grote overwinnaars van de oorlog (Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië, de Verenigde Staten) roepen een vredesconferentie samen in Versailles (Parijs). De kaart van Europa wordt er hertekend en de verslagen keizerrijken ontmanteld. Er worden economische sancties opgelegd aan Duitsland, dat aanzien wordt als de enige verantwoordelijke voor de oorlog. De bolsjewistische revolutie leidt naar de ontmanteling van het Russische keizerrijk en het ontstaan van een nieuwe staten.

Op basis van de verschillende kaarten van Europa, noteer de landen die:

verdwijnen of verkleinen

.....
.....
.....
.....

verschijnen

.....
.....
.....
.....

De economische crisis

In de jaren 1920-1923 kent Duitsland een ongelooflijke inflatie. De prijzen gaan pijlsnel de hoogte in (1923: 500 gr boter kost 210 miljard mark).

Zoek de vitrine met de lemen geldstukken.

Waarom worden geldstukken van klei of leem gemaakt? Waarvan wordt geld normaal gezien gemaakt?

.....

Waarom gaan sommige steden bankbiljetten uitgeven? Wie doet dat gewoonlijk?

.....

De strijd tegen het bolsjewisme

Het bolsjewisme viert in Rusland hoogtij. Door de revolutie over heel de wereld te willen laten uitlopen, wordt het regime een vijand die absoluut dient te worden uitgeschakeld. Om de publieke opinie achter zich te krijgen, benadrukken propaganda-affiches “de gevaren van het bolsjewisme”. Bekijk bijvoorbeeld de affiche “Die Gefahr des Bolschevismus”.

Welke elementen (beeld en/of tekst) worden benadrukt?

.....

Welke zijn de overheersende kleuren?

.....

Wat wenst de affiche te bereiken?

.....

.....

Activiteitenfiche nr.4

België vóór 1936

België ziet af van de neutraliteit die het land voor de Eerste Wereldoorlog genoot. Het sluit militaire verdragen af en werkt aan een grensverdediging.

Bekijk de kaart van het Belgische vestingennetwerk.

Hoe wordt de verdediging van de grenzen aangepakt?

.....

.....

Hoe wordt de verdediging in de diepte aangepakt?

.....

.....

Voor welke versterkte stelling(en) werden nieuwe forten gebouwd?

.....
.....

Waarom?

.....
.....

Activiteitenfiche nr.5

De totalitaire regimes

De machtsovername

In de eerste zaal illustreert een tijdslijn met enkele foto's de machtsovername door en de instelling van dictaturen. Voor elk land geven de hieronder vermelde foto's de belangrijkste kenmerken van deze totalitaire regimes. Breng ze samen.

Foto's	Propaganda	Geweld, Terreur	Racisme	Controle over de maatschappij	Personencultus	Impérialisme
Duitsland						
SA in Berlin						
Anti-joodse graffiti						
Olympische Spelen						
Italië/Zwarthemden						
Abessinië						
Opera Ballila						
USSR/Begravenis van Lenin						
Proces						

Beschrijf op basis van de tabel op welke waarden de totalitaire regimes steunen.

.....

Hoe zou zo'n regime volgens jou kunnen ontsporen?

.....

Hoe kan de samenleving hierop reageren?

.....

Het expansiebeleid

Duitsland

Begeef je naar de vitrine over het Duitse territoriale expansiebeleid.

Welke landen/streken wil Duitsland veroveren? Waarom? Waarom gaat Hitler tot actie over?

.....

.....

Welke affiche geeft dit idee weer?

.....

Italië

Zoek en analyseer de Italiaanse propaganda-affiche die de expansionistische visies van Mussolini, die het "Mare nostrum" van de Romeinen wou herscheppen, illustreert.

Met welke visuele middelen wordt het thema van de affiche duidelijk gemaakt?

.....

.....

Hoe wordt Mussolini op deze affiche in de kijker geplaatst?

.....
.....

De controle over de maatschappij

Duitsland

Zoek en analyseer de plaat gepubliceerd in « Signal», een Duits propagandabladdat in België verscheen. Ze toont hoe de Duitse bevolking door de nazipartij wordt omkaderd.

Kijk goed naar de illustratie en verbind elke vermelde activiteit met de overeenstemmende administratieve eenheid.

Gau (régio)

Kreis (grote stad)

Ortsgruppe (samen­gevoegde gemeenten)

Zellen (samen­gevoegde blokken)

Block (30 à 40 families)

Controle op de families

Bewaking van de fabrieken

Organisatie van en controle op de scholen

Organisatie van de sport

Controle op de kunst

Soepbedeling

Organisatie van de vrije tijd binnen “Kraft durch Freude”

(Kracht door vreugde)

Politieke bijeenkomsten

De jeugd

Uittreksel uit “Gesprekken met Hitler” door Hermann Rauschning:
“(…) Mijn pedagogie is hard. Zwakheid moet verdreven worden met de zweep. De wereld zal schrikken van de jeugd die in mijn seminaries groeit. Ik wens brutale, heerszuchtige, onverschrokken en wrede jongeren. (..) Ze zullen alle lichamelijke activiteiten beoefenen. Ik wil een atletische jeugd. (..) Ik wens geen

intellectuele opvoeding. Wetenschap zou mijn jongeren verderven. (...) Ik wil dat ze de doodsangst leren overwinnen, zelfs in de zwaarste beproevingen.”
W. HOFER, *Le national-socialisme par les textes*, Parijs, 1963.

Welke doelen wenst het naziregime te bereiken door deze doorgedreven begeleiding van de jeugd?

.....
.....

Zoek in de vitrines concrete elementen die Hitlers filosofie in actie omzetten.

.....
.....

Propaganda

“De radio werd eveneens overgenomen door een Nationale Maatschappij (...) die handelt volgens de opdrachten en onder de controle van het ministerie van Propaganda. 25 zenders, waarvan het bereik geleidelijk aan ongeveer verdubbeld zal worden, zullen strikt nationaal-socialistische programma’s uitzenden en zullen bijdragen tot de “ volkse opleiding”.”

André FRANCOIS-PONCET, *Souvenirs d’une ambassade à Berlin*, september 1931-oktober 1938, Parijs, 1946.

Wat is de impact van de radio op het leven van de mensen? Wat moet deze radio bereiken in de ogen van de nazileiders? Welk medium vervult vandaag dezelfde rol?

.....
.....

Activiteitenfiche nr.6

België vanaf 1936

De parlamentsverkiezingen van 1936 en de opkomst van het extremisme

Bekijk de zuil met verkiezingsaffiches en zoek de affiche van Rex “Tegen de plundersaars van de spaargelden”.

Hoe stelt Rex zich voor?

.....

Waar heeft de affiche kritiek op?

.....

Is er een verband tussen de slogan en de tekening?

.....

Hoe wordt Degrelle, de leider van Rex, door tegenstanders van de partij belachelijk gemaakt?

.....

Zoek de affiche “Contre ça! Votez communiste!” van Cabrol.

Tegen welke partijen komt deze affiche op?

.....

Welke elementen worden in deze karikatuur gebruikt?

.....

.....

De voorbereiding van de oorlog

Bij het naderen van de oorlog organiseert België zich om het hoofd te kunnen bieden aan de gevaren van het gas en de bombardementen.

Getuigenis van Denys Rolin, sergeant piloot:

“We waren met twee Hurricane-vliegtuigen om de vijandelijke toestellen te onderscheppen. (...) Over mijn radio hoor ik de grondpost: ‘Vijandelijke vliegtuigen boven Aarschot’. We waren niet ver. (...) En daar draai ik rondjes, zonder iets op te merken. (...) Er waren geen vijandelijke vliegtuigen, maar de observatoren op de grond – rijkswachters, gepensioneerde rijkswachters, boswachters – al die brave mensen die de vliegtuigen boven Aarschot zagen draaien, dachten aan een luchtgevecht...”.

Wie maakt deel uit van de civiele bescherming?

.....

Welke zijn de taken van de civiele bescherming? Stip de juiste antwoorden aan.

- Vijandelijke vliegtuigen observeren
- Branden blussen
- De bevolking waarschuwen voor de gevaren van het gas
- Puin ruimen
- Soep uitdelen

Activiteitenfiche nr.1 (oplossing)

Inleiding

De vier eerste vitrines symboliseren de periode tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

Waarom hebben de makers van de tentoonstelling deze voorwerpen gekozen? Vul hieronder het thema in waarnaar elk voorwerp verwijst.

Voorwerpen:

- Voorwerp 1
- Voorwerp 2
- Voorwerp 3
- Voorwerp 4

Thema's (voorbeelden)

*Verwoesting, dood,
oorlogsinvaliden
Personencultus, totalitaire
samenleving
Geheime dienst, inlichtingen,
computer
Verzet, overtuiging*

Activiteitenfiche nr.2 (oplossing)

De Russische revolutie

Wanneer de bolsjewieken in oktober 1917 de macht overnemen in Rusland, vervangen ze de symbolen van het tsarenrijk door hun eigen symbolen.

Beschrijf de symbolen op het biljet.

Maak een lijst van de sociale klassen waarop het nieuwe regime wenst te steunen. Vertrek van de slogan en de symbolen.

Op het biljet zijn een hamer en een sikkel afgebeeld.

De hamer en de sikkel symboliseren de eenheid van arbeiders en boeren.

Daarnaast is de controle over de financiële middelen van het land belangrijk voor het nieuwe regime.

Activiteitenfiche nr. 3 (oplossing)

Europa na Versailles

De ontmanteling van de rijken

De vier grote overwinnaars van de oorlog (Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië, de Verenigde Staten) roepen een vredesconferentie samen in Versailles (Parijs). De kaart van Europa wordt er hertekend en de verslagen keizerrijken worden ontmanteld. Er worden economische sancties opgelegd aan Duitsland, dat aanzien wordt als de enige verantwoordelijke voor de oorlog. De bolsjewistische revolutie leidt naar de ontmanteling van het Russische keizerrijk en het ontstaan van nieuwe staten.

Op basis van de grote kaart van Europa, noteer de landen die:

verdwijnen of verkleinen

Duitsland

Rusland

Oostenrijks-Hongaars Rijk

Ottomaans Rijk

verschijnen

Polen

Joegoslavië

Tsjecho-Slowakije

Baltische Staten

De economische crisis

In de jaren 1920-1923 kent Duitsland een ongelooflijke inflatie. De prijzen gaan pijlsnel de hoogte in (1923: 500 gr boter kost 210 miljard mark).

Zoek de vitrine met de lemen geldstukken.

Waarom worden geldstukken van klei of leem gemaakt? Waarvan wordt geld normaal gezien gemaakt?

Indien de geldstukken van metaal zouden worden gemaakt, zou de waarde van het metaal hoger zijn geweest dan de nominale waarde van het geldstuk. Normaal gezien worden muntstukken van zilver, goud of koper gemaakt.

Waarom gaan sommige steden bankbiljetten uitgeven? Wie doet dat gewoonlijk?

De Duitse centrale bank is door de inflatie niet langer in staat voldoende papiergeld te vervaardigen. De steden proberen het dus over te nemen, maar daardoor wordt de situatie enkel op de spits gedreven.

De strijd tegen het bolsjewisme

Het bolsjewisme viert in Rusland hoogtij. Door de revolutie over heel de wereld te willen laten uitlopen, wordt het regime een vijand die absoluut dient te worden uitgeschakeld. Om de publieke opinie achter zich te krijgen, benadrukken affiches “de gevaren van het bolsjewisme”. Bekijk bijvoorbeeld de propaganda-affiche “Die Gefahr des Bolschevismus”.

Welke elementen (beeld en/of tekst) worden benadrukt?

Het doodshoofd, het bloed en het mes, evenals de tekst “Het gevaar van het bolsjewisme”.

Welke zijn de overheersende kleuren?

Blauw en rood.

Wat wenst de affiche te bereiken?

De affiche wenst de bevolking angst aan te jagen met een schrikwekkend skelet dat een bebloed mes in de mond houdt. De galg en de kruisen op de achtergrond illustreren de wereld zoals die onder het bolsjewistische terreurregime zou zijn.

Activiteitenfiche nr. 4 (oplossing)

België vóór 1936

België ziet af van de neutraliteit die het land voor de Eerste Wereldoorlog genoot. Het sluit militaire verdragen af en werkt aan een grensverdediging.

Bekijk de kaart van het Belgische vestingennetwerk.

Hoe wordt de verdediging van de grenzen aangepakt?

Elitetroepen worden samengesteld: de grenswielrijders en de Ardense jagers. In het oosten van het land worden tussen Beusdael en Aarlen versterkte stellingen gecreëerd.

Hoe wordt de verdediging in de diepte aangepakt?

De versterkte stellingen van Namen, Luik en Antwerpen worden gerestaureerd, versterkt en bewapend. In het binnenland worden linies met versterkte stellingen gecreëerd, zoals de K-W-linie (Koningshooikt-Waver).

Voor welke versterkte stelling(en) werden nieuwe forten gebouwd?

De versterkte stelling Luik werd uitgebreid met de forten van Eben-Emael, Aubin-Neufchâteau, Battice en Tancrémont.

WAAROM?

Vermits de dreiging vanuit het hitleriaanse Duitsland kwam, diende België zijn oostelijke flank te verdedigen. De controle over Luik moest het mogelijk maken een front op de Maas en het Albertkanaal te controleren.

Activiteitenfiche nr. 5 (oplossing)

De totalitaire regimes

De machtsovername

In de eerste zaal illustreert een tijdslijn met enkele foto's de machtsovername door en de instelling van dictaturen. Voor elk land geven de hieronder vermelde foto's de belangrijkste kenmerken van deze totalitaire regimes. Breng ze samen.

Foto's	Propaganda	Geweld, Terreur	Racisme	Controle over de maatschappij	Personencultus	Impérialisme
Duitsland						
SA in Berlin		X				
Anti-joodse graffiti			X			
Olympische Spelen Italië/Zwarthemden	X					
Abessinië						X
Opera Ballila				X		
USSR/Begravenis van Lenin					X	
Proces		X		X		

Beschrijf op basis van de tabel op welke waarden de totalitaire regimes steunen.
Geweld, zaaien van terreur, propaganda, massabijeenkomsten, eenvoudige beloftes.

Hoe zou zo'n regime volgens jou kunnen ontsporen?
Gesloten samenlevingen beschouwen elke vreemdeling (iedereen die afwijkt, anders is, niet beantwoordt aan de normen van de samenleving, ...) als een vijand. In zo'n samenleving is er geen vrijheid van denken, spreken of meningsuiting meer.

Hoe kan de samenleving hierop reageren?
De samenleving moet kritisch blijven en ingrijpen voor het te laat is, met andere woorden voor de totalitaire macht zich heeft gevestigd.

Het expansiebeleid Duitsland

Begeef u naar de vitrine over het Duitse territoriale expansiebeleid.

Welke landen/streken wil Duitsland veroveren? Waarom? Waarom gaat Hitler tot actie over?

*Saarland, de Sudeten in Tsjecho-Slowakije, Elzas-Lotharingen, Eupen-Malmedy, de Duitsers van de Baltische Staten, Oostenrijk door de Anschluss.
Vereniging van alle Duitsers binnen eenzelfde rijk.*

Welke affiche geeft dit idee weer?
De affiche "Ein Reich, Ein Volk, Ein Führer"

Italië
Zoek en analyseer de Italiaanse propaganda-affiche die de expansionistische visies van Mussolini, die het "Mare nostrum" van de Romeinen wou herscheppen, illustreert.

Met welke visuele middelen wordt het thema van de affiche duidelijk gemaakt?
Een visuele tegenstelling tussen Mussolini en de keizer van Ethiopië, Haile Selassie. Deze affiche refereert naar de tweede Italiaans-Ethiopiaanse oorlog en de inval in Abessinië door Mussolini tussen 1935 en 1936.

Hoe wordt Mussolini op deze affiche in de kijker geplaatst?

De aandacht wordt op Mussolini gevestigd door hem boven en veel groter dan Haile Selassie af te beelden. Mussolini wordt ook door een groot leger omringd, in tegenstelling tot Haile Selassie.

De controle over de maatschappij

Duitsland

Zoek en analyseer de plaat gepubliceerd in « Signal », een Duits propagandabladdat in België verscheen. Ze toont hoe de Duitse bevolking door de nazipartij wordt omkaderd.

Kijk goed naar de illustratie en verbind elke vermelde activiteit met de overeenstemmende administratieve eenheid.

Gau (régio)

Kreis (grote stad)

Ortsgruppe (samen­gevoegde gemeenten)

Zellen (samen­gevoegde blokken)

Block (30 à 40 families)

Controle op de families

Bewaking van de fabrieken

Organisatie van en controle op de scholen

Organisatie van de sport

Controle op de kunst

Soepbedeling

Organisatie van de vrije tijd binnen “Kraft durch Freude” (Kracht door vreugde)

Politieke bijeenkomsten

De jeugd

Uittreksel uit “Gesprekken met Hitler” door Hermann Rauschning:

“(…) Mijn pedagogie is hard. Zwakheid moet verdreven worden met de zweep. De wereld zal schrikken van de jeugd die in mijn seminaries groeit. Ik wens brutale, heerszuchtige, onverschrokken en wrede jongeren. (...) Ze zullen alle lichamelijke activiteiten beoefenen. Ik wil een atletische jeugd. (...) Ik wens geen intellectuele opvoeding. Wetenschap zou mijn jongeren verderven. (...) Ik wil dat

ze de doodsangst leren overwinnen, zelfs in de zwaarste beproevingen.”
W. HOFER, *Le national-socialisme par les textes*, Parijs, 1963.

Welke doelen wenst het naziregime te bereiken door deze doorgedreven begeleiding van de jeugd?

Het naziregime wil de jongeren opleiden om ze door intense fysieke oefeningen op een toekomstige oorlog voor te bereiden. De jongeren krijgen geen onderricht, uit angst dat ze zich tegen het regime zouden keren.

Zoek in de vitrines concrete elementen die Hitlers filosofie in actie omzetten.

Inlijving van de jeugd, eerst bij de Hitlerjugend (Hitlerjeugd) en later bij de Reichsarbeitsdienst (tewerkstellingsdienst), schietoefeningen met de karabijn,...

Propaganda

“De radio werd eveneens overgenomen door een Nationale Maatschappij (...) die handelt volgens de opdrachten en onder de controle van het ministerie van Propaganda. 25 zenders, waarvan het bereik geleidelijk aan ongeveer verdubbeld zal worden, zullen strikt nationaal-socialistische programma's uitzenden en zullen bijdragen tot de “volkse opleiding”.”

André FRANCOIS-PONCET, *Souvenirs d'une ambassade à Berlin*, september 1931-oktober 1938, Parijs, 1946.

Wat is de impact van de radio op het leven van de mensen? Wat moet deze radio bereiken in de ogen van de nazileiders? Welk medium vervult vandaag dezelfde rol?

De radio wordt gebruikt om de Duitse bevolking te indoctrineren. Door de radio dringt de regering geniepig werkelijk in elk huishouden binnen. Het toestel maakt ook een precies leefritme mogelijk, door de nauwkeurige planning van de uitzendingen. Vandaag vervult televisie die rol, maar ze wordt geleidelijk door het internet en de sociale media verdrongen.

Tip: Bedenking over de impact van de nieuwe communicatiemiddelen op het (stem)gedrag en de opvattingen van de mensen.

Activiteitenfiche nr. 6 (oplossing)

België vanaf 1936

De parlementsverkiezingen van 1936 en de opkomst van het extremisme

Bekijk de zuil met de verkiezingsaffiches en zoek de affiche van Rex “Tegen de plundersaars van de spaargelden”.

Hoe stelt Rex zich voor?

Rex, een populistische partij van uiterst rechts die dicht bij de katholieke kerk staat, profileert zich als het antwoord op de rijken en de gevestigde orde. De partij zegt de gewone man en het volk te verdedigen.

Waar heeft de affiche kritiek op?

De affiche is tegen de dictatuur van de banken en de al te grote macht die ze in handen hebben. Ze worden aangeduid als de verantwoordelijken voor de crisis van 1929.

Is er een verband tussen de slogan en de tekening?

De affiche toont de karikatuur van een bankier die de bezittingen van het volk steelt.

Hoe wordt Degrelle, de leider van Rex, door tegenstanders van de partij belachelijk gemaakt?

De betogers, die tegen Léon Degrelle (de leider van Rex) ingaan, willen hem belachelijk maken door hem met een ezel te vereenzelvigen. In 1936 verliest hij de verkiezingen tegen de katholieke Paul Van Zeeland.

Zoek de affiche “Contre ça! Votez communiste!”, Cabrol, Brussel, 1936.

Tegen welke partijen komt deze affiche op?

Rex, VN en LNB (Ligue Nationale Belge) die alle van uiterst rechts zijn en het Duitse fascisme aanhangen.

Welke elementen worden in deze karikatuur gebruikt?

Het hoofd van Hitler met een snor in de vorm van een Duitse arend. Hitler wordt zeer agressief voorgesteld, met uitpuilende ogen. Zijn neus lijkt op die van een varken en zijn oren zijn bloedrood. De affiche moet in verband worden gesteld met de affiche “de gevaren van het bolsjewisme”, waarop ze zich baseert en waarvan ze de argumenten omdraait.

De voorbereiding van de oorlog

Bij het naderen van de oorlog organiseert België zich om het hoofd te kunnen bieden aan de gevaren van het gas en de bombardementen.

Getuigenis van Denys Rolin, sergeant piloot:

“We waren met twee Hurricane-vliegtuigen om de vijandelijke toestellen te onderscheppen. (...) Over mijn radio hoor ik de grondpost: ‘Vijandelijke vliegtuigen boven Aarschot’. We waren niet ver. (...) En daar draai ik rondjes, zonder iets op te merken. (...) Er waren geen vijandelijke vliegtuigen, maar de observatoren op de grond – rijkswachters, gepensioneerde rijkswachters, boswachters – al die brave mensen die de vliegtuigen boven Aarschot zagen draaien, dachten aan een luchtgevecht...”

Wie maakt deel uit van de civiele bescherming?

Burgervrijwilligers. Ze zijn onvoldoende voorbereid en geven dus van heel wat amateurisme blijk.

Welke zijn de taken van de civiele bescherming? Stip de juiste antwoorden aan.

- *Vijandelijke vliegtuigen observeren*
- *De bevolking waarschuwen voor de gevaren van het gas*
- *Branden blussen*
- *Puin ruimen*
- *Soep uitdelen*

Na het bezoek

UIT TE DIEPEN THEMA'S

- Totalitaire films tijdens het interbellum
Leni Riefenstahl (Duitsland)
 - De overwinning van het vertrouwen; De triomf van de wilskracht; De goden van het stadion (1936).Sergei Eisenstein (USSR)
 - De kruiser Potemkine; Oktober; Alexander Nevsky.
- Film fungeert niet enkel als een spiegel, die de samenleving in scène zet en uitbeeldt, maar ook als een spons, in die zin dat film de samenleving ook opslorpt en uiteindelijk ook het product is van de heersende sociale gegevens, wrijvingen en verhoudingen. Films kunnen zowel vergaarbekkens als verspreiders zijn van de voorstellingen, de fantasieën en de taboes van een bepaald tijdsgewricht. Bovendien geven filmbeelden een waarheidsgetrouwer en krachtiger beeld van de werkelijkheid dan een foto.

Hitler had dat heel goed begrepen (fragment uit *Mein Kampf*): ‘Bij propaganda gaat het erom de collectieve verbeelding aan te spreken, door in te spelen op menselijke gevoelens en door de aangepaste psychologische formules te vinden. Zo kan de aandacht van de massa worden getrokken en het hart aangesproken. (...) Het beeld, in al zijn vormen, evenals de film, zijn in dit opzicht nog krachtiger. Daar moet de rede van de mens immers minder tussenbeide komen; hij moet enkel kijken en ten hoogste korte tekstjes lezen.’

Door de massabijskomsten van de nazi's (Nuremberg 1934: *Sieg des Glaubens*) en de Olympische Spelen van Berlijn in 1936 (*Olympia*, 1938) te verfilmen, past de Duitse filmmaakster Leni Riefenstahl de door Hitler voorgeschreven principes toe.

Los van de gekozen vorm (documentaire, fictie, nieuwsbericht,...) is er altijd een achterliggende bedoeling, ideologie of boodschap. Tijdens de oorlog maken beide kampen filmjournaals waarbij ze de nieuwsberichten die gunstig zijn voor de vijand proberen te manipuleren of te verdoezelen. Door de beelden anders te kaderen, uit hun context te halen of van subjectieve commentaar te voorzien wordt het publiek voortdurend op het verkeerde been gezet. Ook bioscoopfilms worden ingezet in de oorlogsinspanning, zowel in 1940-

1945 als tijdens de veel recentere oorlog in Irak. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden beroemde Hollywood regisseurs aangezocht om propagandafilms te draaien voor een groot publiek. In 1942 beveelt generaal George C. Marshall de oprichting van de *Army Pictorial Service (APS)* binnen de *US Army's Signal Corps*. Deze APS moet films maken om de Amerikaanse en geallieerde troepen op te leiden, te indoctrineren en te ontspannen. Tijdens de oorlog zullen er meer dan 2.500 films worden gedraaid. Ook vandaag nog worden sommige fictiefilms voor het grote publiek gefinancierd door de Amerikaanse overheden die hun ideeën en stellingen verkondigen (bv.: *The Sum of all Fears*, 2002).

Het succes van deze films heeft ook grote politieke partijen ertoe aangezet om dit populaire medium voor de propagandakar te spannen, zelfs in een democratie. Voor hun militanten bestellen ze partijgebonden films. Dat kunnen kort- of langspeelfilms zijn, documentaires, maar zelfs ook gewoonweg handig gemonteerde uittreksels uit toespraken. Soms dragen ze een financieel steentje bij en ondersteunen op die wijze grote producties die hun ideeën verkondigen (cf.: de films van Jean Renoir, aanhanger van het *Front populaire*: *La vie est à nous* uit 1936, *La Grande Illusion* uit 1937, *La Marseillaise* uit 1937).

Om zijn doel te bereiken, moet de film aan enkele eenvoudige criteria voldoen. Het monteren van de beelden is van essentieel belang om emoties los te weken, een inhoud over te brengen, de droombeelden en de mythes van een samenleving vorm te geven en de belangrijke onderwerpen eindeloos te herhalen. Zowel de film als de affiche gebruiken de principes van de vereenvoudiging en de unieke vijand. Bepaalde elementen worden bewust uitvergroot om elke nuance uit te vlakken, om te benadrukken, om te overdrijven; detaillering is absoluut uit den boze. Iedereen moet de boodschap kunnen begrijpen.

- De gevolgen van de Eerste Wereldoorlog in de kunst
Voorbeeld: het Duitse expressionisme

Het expressionisme wordt opgericht in 1905 en bereikt een hoogtepunt rond 1925. Het is een stroming die zich afzet tegen de 'kunst omwille van de kunst' en de kunstenaar aanzet tot engagement in de moderne samenleving. De expressionistische schilders gebruiken kleur en vorm om hun emoties over te brengen. De twee belangrijkste tijdschriften van de stroming zijn *Der Sturm*, het blad van de expressionistische avant-garde, en *die Aktion*, waar de klemtoon meer ligt op politieke actie. Ze publiceren ondermeer werk van Otto Dix, George Gorschon en Max Beckmann.

Net voor de oorlog zijn deze kunstenaars zich bewust van de nakende katastofe, maar ze hopen dat er uit de puinhopen van het conflict een nieuwe, gelouterde mens zou opstaan. Wanneer de oorlog uitbreekt voelen sommige expressionisten zich aangetrokken tot het geweld, waarin ze een kans zien om aan de dagelijkse verveling te ontsnappen en zich in te zetten voor de samenleving. Bovendien lijkt de Russische revolutie diegenen die hoopten dat het mogelijk was om de samenleving grondig te vernieuwen gelijk te geven.

Maar naarmate het conflict aansleept, schokken het leed en de massavernietiging de kunstenaars zo dat ze hun verontwaardiging op een brutale en ongeremde manier uitschreeuwen. Verminkte en uiteengereten lichamen, van angst vertrokken gezichten, monsterachtige protheses die mensen op machines doen lijken en schreeuwerige kleuren benadrukken al het lelijke dat de oorlog heeft voortgebracht. De moderne oorlog wordt door de expressionisten op een geheel nieuwe manier verbeeldt. Daarnaast brengen het Duitse expressionisme, het Franse kubisme en het Italiaanse futurisme ook hulde aan snelheid en nieuwe technologie. De expressionisten hopen dat hun pessimistische blik op een maatschappij waarin gehavende oud-strijders, tot de bedelstaf veroordeelde verschoppelingen, burgers die zich tijdens de oorlog hebben verrijkt en arrogante militairen tegenover elkaar komen te staan, de toeschouwer laat nadenken over de mens die door de moderne samenleving is verplettert en de chaotische steden die de ineenstorting en de nederlaag van de samenleving symboliseren.

- De impact van het nazisme op de jeugd

Het onderwijs

Behalve op de jeugdbewegingen oefent de partij natuurlijk ook controle uit op het onderwijs, met name op vakken als biologie, geschiedenis en Duits, die van belang zijn voor de nazi-doctrine. Voor leerkrachten is het lidmaatschap van de *Nationalsozialistischer Lehrerbund* (alle andere beroepsverenigingen zijn intussen afgeschaft) verplicht. Vanaf 1939 nemen alle school- en geschiedenisboeken de in *Mein Kampf* ontwikkelde ideologie over: leerkrachten moeten de nazileer dus wel onderwijzen. Toch worden de oude schoolboeken, die nu zijn verboden, in sommige gevallen verdergebruikt omdat er niet genoeg nieuwe voorhanden zijn.

De visie is die van een *Reich* dat steunt op dappere mannen, die stuk voor stuk geloven in de grootsheid van Duitsland en de strijd tegen de omsingeling van hun land. In die denkwijze is oorlog een rechtmatige manier om het land tegen zijn

gezworen vijanden te verdedigen. Er resten slechts twee mogelijkheden, zegevieren of sterven; een onderhandelde vrede is ondenkbaar. Vandaar ook de mentaliteit van de Duitse troepen om in 1945 tot het bittere einde te strijden. De handboeken leggen de basis voor een echte personencultus rond de *Führer*: 'Adolf Hitler heeft ons tot op de drempel van een groots tijdperk geleid. We danken hem door met dit tijdperk mee te groeien, en het ook waardig te zijn. *Führer*, wij danken U!' (uit *Volk und Führer, Ausgabe für Volksschulen*, kl. 6-8, p. 255).

De partij selecteert ook de beste elementen uit de lagere scholen en de *Hitlerjugend* (die een raszuivere stamboom van 200 jaar kunnen voorleggen) om ze vervolgens op te leiden tot toekomstige kaderleden in het *Reich* (Gauleiter, legeraanvoerders,...), de elite van de nieuwe *Übermensch*.

Die opleiding gebeurt in:

- De Adolf-Hitler-scholen, met aan het hoofd Robert Ley
- De SS-opleidingscentra
- De *Nationalpolitische Erziehungsanstalt (NPEA of Napola)*, onder leiding van Bernard Rust, Minister van Onderwijs in het *Reich*. Dit was een SS-eliteinternaat naar het model van Eton, maar dan minder stijlvol. Het leven had er veel weg van dat in een kazerne (appels, marsen, hindernisbanen, uniformen, afdelingen). Onderwijzers worden opgeleid in de normaalscholen van het *Reich*. Om bevelen te kunnen uitdelen moeten ze eerst leren gehoorzamen; om oorlog te kunnen voeren moeten ze discipline kweken, aan angst en geweld wennen, de leuzen van het regime blindelings vertrouwen en een bovenmenselijk fysiek uithoudingsvermogen ontwikkelen.

De Rijksschool van de NSDAP, in Feldafing (München), was in een aantal Joodse villa's geïnstalleerd. In dit onderwijs stonden rassenhaat en het verguizen van de Vrede van Versailles centraal. De nadruk lag er op lichamelijke opvoeding, terwijl de menswetenschappen grotendeels werden verwaarloosd. Tot de opleiding hoorden ook uitstapjes naar Buchenwald en het getto van Lodz. Door alle menselijke emotie te bannen en zelfverloochening centraal te stellen, werd het fanatisme bij de leerlingen aangewakkerd.

Zowel het onderwijs als het opleiden van jongeren in de *Hitlerjugend* of in speciale scholen waar idealen als moed en heldhaftigheid centraal staan, zijn uiteraard op de oorlog gericht. Gedurende hun ganse opleiding werden de jongeren geïndoctrineerd en blind gemaakt om tot zelfopoffering bereid te zijn. Ze waren ervan overtuigd dat ze moesten kiezen tussen de overwinning of de totale ondergang.

Een deel van de jongeren uit de *Hitlerjugend* en uit speciale scholen zal later in

dienst treden van de *Waffen-SS*. Hun fanatisme is zo groot dat ze tot het bittere einde zullen doorvechten. Tijdens het Ardennenoffensief zijn ze ‘Duitslands laatste hoop’. De meesten sneuvelen al na één maand. Bovendien worden ze steeds jonger: 15 of 16 jaar bij de *Waffen-SS*, amper 12 bij de *Volkssturm*! Ze blijven zich als laatsten verzetten en (de meesten) zijn niet tot overgave bereid.

Deze jonge fanatiekelingen nemen ook deel aan een reeks slachtpartijen, zoals in Soltau, of in Königsberg, waar Joodse vrouwen tijdens een dodenmars door leden van de SS en de *Hitlerjugend* worden afgeslacht. In Breitheim knoopt de *Hitlerjugend* mee dorpelingen op die zich tegen de Duitse troepen die tot het bittere einde bleven doorstrijden trachtten te verzetten.

Ook in Berlijn zijn het die jonge recruten die tot op het allerlaatst blijven standhouden en in de overwinning geloven. Ze hebben dan ook geen keuze: niet alleen de nazi-propaganda, ook terreur en intimidatie dwingen hen te blijven vechten. Zo blijft de oorlog, hoewel die in feite allang verloren is, toch nog voortduren.

Het Lebensborn-programma

In het kader van *Lebensborn* (bron van het leven) zette het naziregime speciale kraamklinieken op om het geboortecijfer te verhogen en zo de toekomst van het Arische superras te verzekeren. In deze babyfabrieken konden raszuivere, ongehuwde vrouwen die waren gekoppeld aan Duitse militairen anoniem komen bevallen. Sommige kinderen werden door de moeder opgevoed, maar velen werden ook ter adoptie afgestaan aan Arische modelgezinnen. Er waren Lebensborn-tehuizen in Duitsland en Oostenrijk, maar ook in bezette landen als Denemarken, Noorwegen, Polen, Frankrijk en België (in Wegimont, in de buurt van Luik) waar het Ministerie van Ras en Volkshuisvesting onder leiding Heinrich Himmler vrouwen met de juiste raskenmerken hoopt te vinden. Na de oorlog worden de meeste van deze kinderen door hun familie en de samenleving verstoten, terwijl ze vaak zelf niet wisten waar ze vandaan kwamen. Met de meesten van hen liep het slecht af.

De jeugdbewegingen

Lid worden van de *Hitlerjugend* wordt aantrekkelijk gemaakt met sport en spel, kameraadschap, samen zingen en marcheren, zomerkampen, kampeerpertijen en uitstappen in een maatschappij die allesbehalve een vrijetijdssamenleving is. Wat de *Hitlerjugend* van andere jeugdverenigingen onderscheidt, zijn de fysieke en militaire training en de onderlinge competitie die erop waren gericht de kinderen

zowel lichamelijk als mentaal zoveel mogelijk te harden en de winnaarsmentaliteit te bevorderen. De strikte hiërarchie is een voorafspiegeling van het leger. Er wordt ook heel wat aandacht besteed aan het inlepen van de nazi-doctrine (Jodenhaat), waarbij elk vrij en zelfstandig denken wordt uitgeschakeld. De cultus van zelfopoffering en het prijzen van onvoorwaardelijke trouw maakt deze kinderen tot perfecte soldaten, die tot sterven bereid zijn.

Rituelen en ceremonieën wakkeren het groepsgevoel aan. De *Hitlerjugend* vervangt de eigen familie, snijdt de navelstreng door, zorgt ervoor dat kinderen in opstand komen tegen hun ouders (ze soms zelfs aangeven). Op die manier tracht het nazisme hechte familiebanden te vervangen door een verbondenheid met de Duitse natie (het *völkisch* nationalisme).

Wanneer de partij voorstelt om kinderen naar het platteland te sturen waar ze veilig zijn voor de bombardementen, doet ze dat evengoed om hen bij hun ouders weg te halen, ze aan haar controle te onderwerpen en ze te harden. Het is een alternatieve manier om de familiebanden te verbreken. Slechts weinig ouders gaan echter op het aanbod in.

De BDM (*Bund Deutscher Mädel*), bedoeld voor meisjes, beantwoordt aan dezelfde kenmerken als de *Hitlerjugend*, maar dan met een bijna hysterische devotie voor de *Führer*. Hier worden de cohesie en het groepsgevoel niet versterkt met gevechtssporten (zoals het boksen bij de jongens), maar met dans en gymnastieoefeningen. De meisjes krijgen een opleiding tot huisvrouw en worden voorbereid op het baren van zoveel mogelijk soldaten. Ze staan in voor het in stand houden van het ras. Hun raszuiverheid is bepalend voor de partnerkeuze (het nazisme grijpt hier opnieuw in in de privésfeer). De jonge meisjes worden in de nazileer onderwezen, waarbij het antisemitisme en de rassenhaat centraal staan. Sommigen komen in de *Lebensborn*-projecten terecht.

Het is ook de rol van deze meisjes om de soldaten moreel te steunen door kleren voor ze te naaien en hen brieven te schrijven. Daarnaast nemen ze de plaats in van de mannen in de oorlogseconomie: ze zorgen niet alleen voor de kinderen, maar werken ook op het land en later zelfs in de fabrieken.

Aan het einde van de oorlog blijft er van de nazi-theorieën rond de scheiding tussen de seksen nog maar weinig over: vrouwen zijn intussen tewerkgesteld bij de luchtafweer en als radio-operatoren, ze bieden hulp bij luchtbombardementen (verzorgen van de gewonden, puin ruimen, blussen, identificeren van doden) en ten slotte zelfs bij de *Volkssturm* (het laatste verdedigingsmiddel).

Vanaf 1939 is voor Arische meisjes het lidmaatschap verplicht. Wie weigerde mocht

niet meer naar school gaan of kreeg een flink pak slaag.

Jongeren die weigeren of zich verzetten

Hebben jongeren in feite de keuze om niet toe te treden tot de *Hitlerjugend*? Er zijn er inderdaad die het lidmaatschap hebben geweigerd. Wellicht uit overmoed, naïviteit, politieke overtuiging, jeugdige rebelseid, ...?

Bij de oprichting van de *Hitlerjugend* in 1933 worden alle andere jeugdbewegingen verboden, opgeheven of opgeslorpt door nazi-verenigingen, ondanks alle protest, vooral uit katholieke hoek. Sommige jongeren (jong-communisten, socialisten, katholieken) proberen hun activiteiten ook na 1933 clandestien voort te zetten. Ze worden geen lid van de *Hitlerjugend* omdat ze de vrijheid verkiezen die hun eigen jeugdbeweging of groepering biedt. Niet alle jongeren worden aangetrokken door de militaire discipline en de blinde gehoorzaamheid van de *Hitlerjugend*.

Er zijn ook jongeren die zich rond sterke persoonlijkheden verzamelen en zelf groeperingen oprichten waarvan de idealen haaks staan op die van het nazisme.

Vooraf wanneer de oorlog uitbreekt zien een aantal rebelse, aanvankelijk weinig politiek getinte bewegingen zoals de *Edelweisspiraten* en de *Swing-Jugend* het licht. Ze hebben elk hun eigen beweegredenen en manier om te protesteren.

Andere jongeren verzetten zich door militaire dienst te weigeren, de Hitlergroet niet te brengen, zich extravagant te kleden of naar verboden muziek te luisteren. Door hun eigen subcultuur te promoten trachten ze de uniformisering van de samenleving het hoofd te bieden. Dit verzet is niet altijd politiek gemotiveerd, vaak ontstaat het ook uit de onwil om zich in te passen.

Maar de politie waakt en de *Hitlerjugend* organiseert patrouilles om rondhangende jongeren op te pakken. De politie beschouwt ze als criminelen, misdadigers en asocialen. Wanneer lidmaatschap van de *Hitlerjugend* in 1939 wordt verplicht, mag de politie jongeren van 10 tot 18 dwingen om zich aan te sluiten.

Sommige jongeren sluiten zich aan bij 'wilde' bendes als de Harlem-club, de Navajos, Rotes-X, de Fahrtenjungs, de Meuten, ... Hier is het lidmaatschap gemengd (zowel jongens als meisjes).

Ondanks het verbod van de katholieke kerk zijn er toch katholieke jongeren die zich tegen de *Hitlerjugend* blijven verzetten. Maar het akkoord dat de kerk op 20 juli 1933 met de nazi-authoriteiten afsluit, slaat de bodem weg onder hun protest. De resterende verenigingen moeten zich tevreden stellen met wat liefdadigheidswerk voor katholieke goede doelen, dat echter steeds meer afneemt. De deelname aan

bedevaarten en andere religieuze plechtigheden neemt dan weer enorm toe.

De communistische jeugdbewegingen duiken als eerste onder. In Berlijn en Essen organiseren ze blitsmanifestaties waarop ze strooibiljetten uitdelen en anti-nazistische slogans op de muren kalken. Het kost de *Gestapo* twee jaar om een einde te maken aan deze dappere acties.

De jongsocialisten sluiten zich aan bij de *Junge Faltbootfahrer* (een *Faltboot* is een soort vouwkano) om de dictatuur het hoofd te bieden. Maar ook zij moeten onderduiken om niet in de gevangenis of de kampen te eindigen.

De *Swingjugend*

Deze a-politieke groepering, ontstaan in Hamburg maar ook aanwezig in Berlijn, bestond uit jonge jazz- en swingliefhebbers, een muziekstijl die door de nazi's als ontaard werd beschouwd. Deze jongeren, afkomstig uit de burgerij, onderscheiden zich door hun uiterlijk (lang haar, een extravagante, Amerikaans-Engels geïnspireerde kledingsstijl, overdreven veel make-up, ...). Ze zijn vrij internationalistisch georiënteerd en spreken een met anglicismen doorspekt taaltje.

Wanneer de oorlog uitbreekt en de vervolging door de politie een aanvang neemt, wordt de groepering gepolitiseerd. Haar leden willen ook niet voor het vaderland werken.

Op 18 augustus 1941 pakt de politie 300 jongeren op. Een aantal van hen wordt naar speciale scholen gestuurd waar ze onder speciaal toezicht worden geplaatst. De leiders worden in een speciaal concentratiekamp voor jongeren (in Moringen, nabij Göttingen) ondergebracht.

In de lente van 1942 houdt de *Swingjugend* op te bestaan.

De *Edelweisspiraten*

De leden van deze groepering zijn jonge pacifisten die op hun 14 van school af gaan om geen lid hoeven te worden van de *Hitlerjugend*. Ze kleden zich als cowboys (leren broeken, kleurige blouses of hemden, grote hoeden versierd met Edelweissen), luisteren naar jazzmuziek, spelen gitaar, en zijn dol op de natuur (ze maken veel wandelingen).

Omdat ze een hekel hebben aan het conformisme van de *Hitlerjugend*, gaan ze op zoek naar een plek waar ze zich in alle vrijheid kunnen uitdrukken, ver weg van het militarisme dat hen omringt. De *Edelweisspiraten* komen over het hele *Reich* voor: in het Rijnland alleen zijn het er 3.000.

Hun bewegingsvrijheid neemt echter sterk af met de invoering van de

Jugenddienstpflicht (het verplichte lidmaatschap van de *Hitlerjugend*), de verplichte reisvergunning en de patrouilles van de Hitlerjugend, die regelmatig aanleiding geven tot vechtpartijen.

Bij het uitbreken van de oorlog radicaliseert de beweging uit frustratie over de aanhoudende aanvallen en de steeds beperktere manoeuvreerruimte. De leden beginnen antifascistische strooibiljetten te drukken en voeren sabotagedaden uit op hun werk. De meest radicale elementen (de *Ehrenfelder Gruppe*) gaan nog veel verder: ze bieden steun aan illegalen (oostarbeiders, Joden, Sovjet-krijgsgevangenen en KZ-gevangenen). In Keulen vermoorden ze zelfs een lokale partijleider. Wanneer ze in 1944 moeten onderduiken overleven ze door voedsel te stelen (waardoor ze nu ook misdadigers worden). Een aantal van hen wordt opgepakt. Op 10 november 1944 worden tien leden van de organisatie (ondermeer Gertrude Koch en Barthel Schink) door de Gestapo in Keulen terechtgesteld zonder enige vorm van proces (ze worden langs de spoorlijn in de buurt van het station van Ehrenfeld publiek opgeknoopt).

De Witte Roos

Een intellectuele verzetsgroepering (studenten van de universiteit van München) die strooibiljetten verspreidde en anti-fascistische slogans op de muur schreef. Een van hun geschriften was de 'Oproep aan alle Duitsers' uit 1942-1943. Op 22 februari 1943 belanden Hans en Sophie Scholl en Christopher Probst onder de guillotine.

LINKS MET DE ACTUALITEIT

- De crisis van 2008 en het muntstelsel
 - De werking van ons economische systeem
 - De crisis van 1929 in vergelijking met die van 2008
- De opkomst van het nationalisme
 - Het fenomeen van de staten die de Europese Unie wensen te verlaten (voorbeeld: brexit)
 - De opkomst van het nationalisme als gevolg van de economische crisis van 2008
 - De oorlog in Joegoslavië
- De media
 - De rol van de media in vergelijking met de propaganda tijdens het interbellum.

Na het bezoek

Glossarium

As

Alliantie tussen Duitsland en Italië ondertekend in 1936. Ze worden bijgetreden door Japan en andere landen in oorlog met de Bondgenoten.

Blitzkrieg

Duitse uitdrukking die “bliksemoorlog” betekent. Ze duidt op de aanvalsmethode van de Duitsers, bestaande uit het snelle oprukken van pantservoertuigen, gevolgd door de infanterie en gesteund door de luchtmacht.

Bommenwerper (vliegtuig)

Vliegtuig speciaal ontworpen om met bommen doelwitten op de grond te vernietigen.

Bondgenoten

De landen die zich tegen de Asmogendheden opstellen. Deze landen worden tijdens het conflict ook als de Verenigde Naties aangeduid.

Capitulatie

Overeenkomst tussen oorlogvoerende landen met het oog op de overgave van het overwonnen land.

Divisie

Legereenheid bestaande uit verschillende regimenten of brigades. Ze telt 10.000 tot 30.000 manschappen.

HF/DF (High Frequency/Direction Finding)

Radiogoniometriesysteem. Het systeem lokaliseert vijandelijke schepen en duikboten aan de hand van hun radiotransmissies.

Jager (vliegtuig)

Vliegtuig speciaal ontworpen om vijandige vliegtuigen te onderscheppen en de controle over het luchtruim te verzekeren.

Kriegsmarine

Duitse oorlogsmarine tijdens het IIIe Reich.

Luftwaffe

Duitse luchtmacht.

NKVD

Afkorting van het “Volkscommissariaat voor Binnenlandse Zaken”, de politieke politie in de USSR tussen 1934 en 1946.

Propaganda

Alle overredingstechnieken die de bevolking moeten beïnvloeden of hersenspoelen met betrekking tot een opinie, een ideologie of een gedrag.

Radar

Systeem dat elektromagnetische golven gebruikt om schepen of vliegtuigen op te sporen.

Royal Air Force (RAF)

De Britse luchtmacht.

Royal Navy

De Britse oorlogsmarine.

SS (Schutzstaffel)

Letterlijk “verdedigingstrap”. Het gaat om de militaire vleugel van de nazipartij, waarin zich onder andere de lijfwachten van Hitler bevonden, evenals de bewakers van de concentratiekampen en de Waffen-SS.

Totale oorlog

Oorlog die alle beschikbare middelen van een land mobiliseert: bevolking, economie, politiek, justitie, moreel.

Waffen-SS

Gewapende tak van de SS (Schutzstaffel). De afdeling telt de overtuigde nationaal-socialisten. Na verloop van tijd worden ook niet-Duitse Waffen-SS-eenheden gecreëerd.

Wapenstilstand

Overeenkomst tussen regeringen, die in oorlogstijd een einde aan de gevechten stelt. Het akkoord stelt echter geen officieel einde aan de oorlog.

Wehrmacht

Naam van het Duitse leger tijdens het IIIe Reich.

Bibliografie

Hieronder vindt u een selectie van algemene werken over het interbellum, die de leerlingen kunnen helpen bij het uitdiepen van het thema. Daarbij komen dan nog referenties over onderwerpen die in de tentoonstelling minder aan bod komen.

BEEVOR, Antony,

The Second World War, London, 2012.

BEYEN, Marnix,

Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947, 2002.

BROWN, Archie,

The Rise and Fall of Communism, London, 2009.

BURLEIGH, Michael,

The Third Reich: A New History, London, 1999.

DE RAEYMAECKER, O.

België internationaal beleid, 1919-1939, Brussel, Standaard, 1945.

Geschiedenis van het Belgisch leger van 1830 tot heden. Deel 2: van 1920 tot heden. Brussel, Centrum van historische documentatie van de krijgsmacht, 1988.

DE WEVER, Bruno,

Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde: het VNV, 1933-1945, 1994.

GERARD, Emmanuel,

'Omstreden democratie' in: De massa in verleiding: de jaren '30 in België, 1994.

GILS, R.

De Belgische fortificatie-inspanning tijdens het interbellum. Simon Stevinstichting, nr 4, 1998.

HEIRMAN, Mark

De waanzinnige twintigste eeuw: oorlog en vrede van 1914 tot 1994, Antwerpen, Hadewijch, 1995.

KERSHAW, Ian,

Hitler 1889-1936: Hubris, London, 1998.

Hitler, 1936-1945: Nemesis, London, 2000.

KERSHAW, Ian and Lewin, Moshe (eds.),

Stalinism and Nazism: Dictatorships in Comparison, Cambridge, 1998.

KOSSMANN, E.H.

De Lage landen: 1780-1940: anderhalve eeuw Nederland en België, Amsterdam, Elsevier, 1976.

Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging. Tielt, Lannoo, 1998, 3 vol.

PROVOOST, Guido,

Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen. Het Frans-Belgisch akkoord van 1920, 1976-1977.

VELAERS Jan en VAN GOETHEM Herman,

Leopold III. De Koning, het Land, de Oorlog, 1994.

WITTE, Els & CRAEYBECKX, Jan

Politieke geschiedenis van België sinds 1830: spanningen in een burgerlijke democratie, Wommelgem, Smits, 1981.

Het pedagogische aanbod van het WHI

GELEIDE BEZOEKEN: aangepast aan elk niveau. Groepen van max. 15 of 25 leerlingen, naargelang het thema : 70 € (week) – 80 € (weekend)

Mogelijke thema's: algemene rondleiding, de middeleeuwen, België in de 19e eeuw, het interbellum, de Eerste Wereldoorlog, de Tweede Wereldoorlog, vliegtuigen, museologie, propaganda, dynastie, internationaal humanitair recht, ...

ANIMATIES: voor een verjaardag of een namiddag met vriendjes. De animatie belicht de collecties op ludieke en interactieve wijze. Groepen van max. 15 kinderen: 85 € (week) – 95 € (weekend)
Mogelijke thema's: Missie Regenboog, Op de vleugels van de wind, Beestig!, Ridder in de middeleeuwen, Pas op! Propaganda.

PEDAGOGISCHE DOSSIERS: dossiers voor de leerkrachten en vragenlijsten voor de leerlingen om een bezoek aan het Koninklijk Legermuseum voor te bereiden, te begeleiden en af te ronden. Gratis te downloaden op onze website www.klm-mra.be, rubriek Uw bezoek/Educatie/Pedagogische dossiers:

- voor het lager onderwijs: De dynastie, Leven en dood in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog, Als stenen konden spreken, De geschiedenis van de luchtvaart, Interbellum, De Tweede Wereldoorlog
- voor het middelbaar: Als stenen konden spreken, Propaganda, Internationaal humanitair recht, Het interbellum, De Tweede Wereldoorlog

SPELBLAADJES: gratis te downloaden op onze webstek, om de permanente collecties en de tijdelijke tentoonstellingen spelenderwijs te verkennen.
Mogelijke thema's: De 19^e eeuw, De Tweede Wereldoorlog, De luchtvaart, Antarctica, #100Masters.

Reizende tentoonstelling: Nodig de geschiedenis uit in je school of gemeente! We beschikken over zes reizende tentoonstellingen over verschillende onderwerpen die u kunt uitlenen. De prijs bevat de verzekering, het transport en het opstellen. Wij komen dan de tentoonstelling van uw keuze opbouwen.

Naargelang de tentoonstelling kunt u ook beroep doen op onze ervaren gidsen. Ze begeleiden op een interactieve manier groepen door de tentoonstelling. Wilt u ook een van de tentoonstellingen in uw school of bij u in de buurt, aarzel dan niet om ons te contacteren!

Thema: interbellum

Info en reservatie: 02 737 78 23 of herinnering@whi.be

EEN BEZOEK AAN DE SITE BREENDONK

Van september 1940 tot september 1944 verbleven zo'n 3.600 gevangenen in Breendonk. Als gedenkteken is het Fort van Breendonk, een van de best bewaarde kampen in Europa, symbool voor het lijden en de dood van alle slachtoffers van het nazisme.

Info en reservatie: <http://www.breendonk.be>

EEN BEZOEK AAN DE SITE BASTOGNE BARRACKS

Sinds 2010 is er het Interpretatiecentrum van de Tweede Wereldoorlog in Bastenaken ondergebracht. Het parcours bestaat uit een reeks tentoonstellingsruimten en een aantal plekken die een belangrijke rol speelden in de Slag om de Ardennen, zoals de kelder van Mc Auliff of de eetzaal waar de kerstmaaltijd werd gehouden. U kunt ook een bezoek brengen aan het 'Vehicle Restoration Centre', waar de pantsers van het WHI een nieuw leven beginnen.

Bastogne Barracks, Quartier Slt. Heintz - Rue de la Roche 40 - 6600 Bastenaken

Bezoek op reservatie: 0032(0)61/24 21 24 of bb.whi@skynet.be

Duur: ongeveer 2 uur

<https://www.warheritage.be/fr/sites>

<http://www.bastognebarracks.be/>